

TISZABÓ TÖRTÉNETI DEMOGRÁFIÁJA A HELYI KATOLIKUS ANYAKÖNYVEK SZÁMÍTÓGÉPES FELDOLGOZÁSA ALAPJÁN (1737–1799)

SEBESTÉNY ISTVÁN

Bevezetés

Ez a tanulmány egy kísérlet eredményeit foglalja össze. A kísérlet célja az volt, hogy felmérjük, számítógépes adatfeldolgozással és számítástechnikai eljárásokkal hogyan lehet történeti demográfiai elemzést készíteni. Arra is kíváncsiak voltunk, hogy az adott időszak egyházi anyakönyveiben fellelhető születési, halálozási és házasságkötési bejegyzések számítógépes adatbázissá alakítása milyen lehetőségeket teremt a hagyományos feldolgozási módszerhez¹ képest a következő feladatok elvégzésére:

- az anyakönyvekben szereplő adatok ellenőrzése, javítása;
- a hiányzó adatok pótlása;
- a téves bejegyzések kiszűrése, korrigálása;
- az adatok feldolgozhatósági fokának meghatározása;
- a születési, halálozási, illetve házasságkötési adatok összekapcsolása;
- a családi lapok összeállítása;
- az elemzés elvégzése, az eredmények bemutatása.

Ezek mellett arra a kérdésre is kerestük a választ, hogy ez a technika milyen további információk „kinyerésére” nyújt alkalmat. Számítógépes öröknaptár segítségével meghatározhatjuk az egyes demográfiai események pontos napját, és így például megtudhatjuk, milyen napokon tartották az esküvőket. A különböző történések közötti időtartamok kiszámítása is tömeges méretekben gyorsan és pontosan elvégezhető. Speciális listák és táblázatok készítése is könnyűszerrel megoldható, ez által nyomon követhető a keresztnév-választási szokások, vagy éppenséggel az akkoriban szinte teljesen szabadon használt családnevek változása². Az anyakönyvekben szereplő esetleges megjegyzések gépi feldolgozása az adatsorok pontosításában is fontos szerepet játszhat. A származásra, foglalkozásra, egyéb demográfiai eseményre utaló megjegyzések adott esetben más anyakönyvi bejegyzés tartalmát egészíthetik ki, illetve pótolhatják annak hiányosságát.

¹ Vö. Andorka, 1988.

² „Az 1814 őszi és 1815 tavaszi kibocsátott rendeleteiben I. Ferenc osztrák császár és magyar király megtiltotta, hogy alattvalói a továbbiakban önkényesen változtassanak családnevükön. Ezzel a lépéssel az állam a családnév-változtatásokra is kiterjesztette szabályozó, engedélyező és regisztráló hatáskörét. *A név-változtatás, ami addig általában – a nemesi családok kivételével – egy spontán, természetes és szabályozatlan – és persze ingyenes – aktus volt, ekkortól jogintézményé is vált.*” (Kozma, 2000, 41.)

Az adatbázisba szervezett anyakönyvekből – további elemzések céljára – kisebb részadatbázisokat is képezhetünk. Külön vizsgálhatjuk a gyermek- és csecsemőhalandóságot, halvaszületéseket, ikerszületéseket. A termékenység esetében nemcsak a családlapok alapján határozhatjuk meg a gyermekek számát, hanem összeállíthatunk egy olyan listát is, mely a nők összes – egy vagy több férjtől született – gyermekeinek adatait tartalmazza, s így árnyaltabb képet adhatunk a gyermekszám alakulásáról.

Az eredmények publikálásához nélkülözhetetlen táblázatok és grafikonok elkészítése közvetlenül az adatbázisokat kezelő programok segítségével történik, ezáltal – a manuális munkára fordítandó idő jelentős csökkenése mellett – kizárható, vagy legalábbis minimálisra redukálható az elírásokból, téves számításokból eredő hamis eredmények megjelenése.

Az előbbiek gyakorlati kipróbálására egy tiszabői demográfiai vizsgálat³ eddig összegyűjtött és feldolgozott adatait használtuk fel. Ezek a katolikus anyakönyvek 1737 és 1799 közötti születési, halálozási és házasságkötési bejegyzéseit tartalmazzák. Ez az időszak volt az anyakönyvezés kezdete, így az adatok mind mennyiségi, mind minőségi tekintetben meglehetősen sok kívánnivalót hagytak maguk után. A halálozások 1767-ig rendkívül hiányosak voltak. A születéseknél egyáltalán nem, a házasságkötéseknél pedig csak 1782-től rögzítették a szülők, illetve házasulandók életkorát, a családneveket a lehető legkülönbözőbb módon írták, sok esetben pedig családnév helyett az illető becenevét vagy foglalkozását tüntették fel. Születéseknél gyakran csak az apa neve szerepelt, így – a sok hasonló nevű személy miatt – nehéz volt megállapítani, hogy a gyermek melyik családban született.

Mindez ugyanakkor komoly kihívást is jelentett számunkra. Vajon milyen mértékben felhasználható adatbázisokat tudunk készíteni ebből a „nyersanyagból” a számítógép-adta lehetőségek kihasználásával? Hosszú, időigényes javítási munka eredményeképpen végül is sikerült olyan minőségű adatsorokat, családlapokat készíteni, melyek véleményünk szerint – az objektív korlátok figyelembevételével mellett – kielégítik a feldolgozhatóság kritériumait.

Ugyanakkor demográfiai értelemben csak egy rendkívül szűk időtartamra – mintegy hatvan évre – rendelkezünk információval. Ebből adódóan nem vonhatunk le releváns következtetéseket a település tényleges demográfiai fejlődésével kapcsolatban. Az eredményeket sem térben, sem időben nem hasonlíthatjuk össze. Mint említettük, elsődleges célunk nem is ez volt, hanem a módszer

³ A *Gyenei Márta* által vezetett nagyszabású tiszabői cigánykutatás egyik része a falu történeti-demográfiai feldolgozása lenne. Az ehhez szükséges munkálatok elkezdődtek, az adatok kigyűjtése az anyakönyvezés kezdetétől (1737) az állami anyakönyvezés bevezetéséig (1895) megtörtént. A munka első, már befejezett fázisában azonban csak az 1799-ig terjedő időszak adatai kerültek feldolgozásra, a XIX. századi anyag elemzése jelenleg is folyamatban van. A levéltári mikrofilmekben szereplő anyakönyvek adatait *Laki Katalin* rögzítette számítógépes adathordozóra, az ő fáradságos munkáját, és *Gyenei Márta* szíves hozzájárulását az adatok felhasználásához ezúton köszönjük. (Az adatgyűjtéshez szükséges számítógépes programokat e sorok szerzője készítette.)

gyakorlati próbája. Mégis úgy gondoljuk, e szerény történeti demográfiai szelet „kifacsarása” által valamilyen szinten képet is nyerhetünk Tiszabó falu XVIII. századi népesedési viszonyairól.

1. Tiszabó népessége

1.1. Tiszabó népessége a kezdetektől a XVIII. század végéig⁴

Anonymus szerint az Árpád-kori települést egy besenyő vezér kapta, így lakói valószínűleg nem magyarok voltak. IV. Béla korából származó oklevelek szerint szaracénok földje volt, de a tatárok elpusztították. A tatárjárás után népessége teljesen kicserélődött, az első ismert összeírások szerint lakossága már teljesen magyar volt. Feltételezések szerint ezek a felső-magyarországi területekről érkeztek, talán a Mátra vidékéről. A XVI. század közepétől Tiszabó is török hódoltsági területté vált. 1549 körül elpusztult, de lakossága rögtön visszatelepedett, s 1571-ben már újra jelentős falu volt, 38 házzal, templommal. A XVII. században folyamatosan lakták, adózó népessége másfél és egynegyed porta között ingadozott. 1690 táján a felszabadító harcok során elnéptelenedett. 1686-ben még negyed portája volt, de már nem szerepel az ezt követő összeírásokban. 1703-ban népes puszta volt, 12 családdal. A Rákóczi-szabadságharc után telepedett újra, ennek pontos időpontját nem tudjuk. 1715-ben már jobbágyok és zsellérek lakták, s 1716-ban újabb népesség áramlik be, ezek egy része mezőkövesdi volt. 1720-ban a lakosság jó része még földbe ásott kalyibában lakott. 1728-ban is csak 8 ház, 7 kunyhó és 10 verem jelezte a megtelepedés kezdeteit. A XVIII. században a lakosságszám erőteljes növekedéséből kikövetkeztethetően további betelepülések történtek, de ennek pontos folyamatát és méretét nem ismerjük.

A népesség alakulására vonatkozóan a következő adatok állnak rendelkezésre:

1. A népesség alakulására vonatkozó adatok, 1548–1804

Év		Év		Év		Év	
1548	7 család	1597	11 háztartás	1715	7 jobbágy, 2 zsellér	1752	51 család
1552	9 porta*	1635	1 ¼ porta	1720	13 jobbágy	1770	61 család
1571	40 férfi	1647	½ porta	1728	27 család	1771	61 család
1576	22 háztartás	1675	¼ porta	1736	31 család	1786	1098 fő
1583	23 háztartás	1686	¼ porta	1746	29 család	1804	1144 fő

* 1 porta a XVII. századtól általában 4 jobbágy vagy 12 zsellér háztartást, illetve ezek valamilyen kombinációját jelentette. Korábbi jelentése időben és térben erősen eltérő volt.

Forrás: *Adatok...*, 1989, 294. old.

⁴ E fejezet 2. tábláig terjedő része – az idézetek külön, tételes megjelölése nélkül – rövidített adaptáció, felhasznált irodalom: *Adatok...*, 1989, 294–304. old.

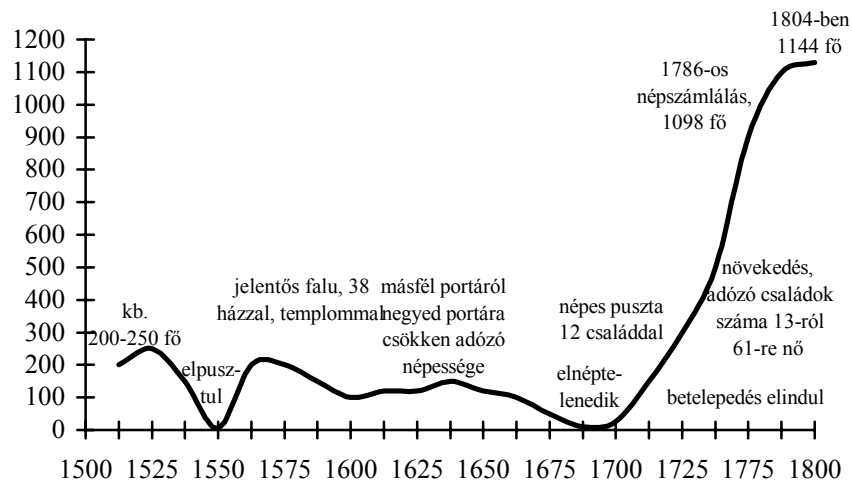
Tiszabó kezdettől fogva földesúri hatalom alatt állt. Általában több földesuruk is volt, sőt a későbbiekben további birtokrészekre is osztották a falut. A birtokos nemesek mellett voltak taxafizető kisebb nemesek is, ez az 5–6 család a jobbágyokhoz hasonló viszonyok között élt.

Az 1300-as években már pápai tizedjegyzékben említették a falu plébániáját. Az 1571. évi török defterben is szerepelt temploma. Ezután egyházi jogállását elvesztette és csak 1738-ban önállósult újra egyháza. Ekkortól vezetik anyakönyveit is.

2. A népességszámra vonatkozó intervallumbecslések a vonatkozó adatok alapján, 1548–1804

Év		Év		Év		Év	
1548	235–260	1597	55–60	1715	45–50	1752	255–281
1552	180–594	1635	25–83	1720	65–72	1770	305–336
1571	200–220	1647	10–33	1728	135–149	1771	305–336
1576	110–121	1675	5–17	1736	155–171	1786	1098
1583	115–127	1686	5–17	1746	145–160	1804	1144

Az 1786-os népszámlálás 200 családot említ a településen. Ebből, valamint a megye egészére vonatkozó adatok alapján feltételezhetjük hogy egy család (háztartás) átlagosan 5–5,5 főből állt. A porták számából szintén durva becsléssel meghatározható valamilyen létszám-intervallum. Ezek segítségével felvázolhatjuk Tiszabó népességszámának alakulását.

I. A népességszám becsült alakulása 1500–1800 között Tiszabón

A számok azonban nyilvánvalóan jelentősen eltérnek a ténylegestől, aminek több oka is lehet. Egyrészt éltek a faluban adót nem fizető családok (birtokos nemesek, cselédek, házatlan zsellérek stb.), másrészt a portaszám alapját sem ismerjük pontosan. Emellett a családok nagyságára használt mérőszám is hipotetikus. A falu történetét áttekintve a XVI–XVII. századi becsléseink reálisabbnak lehetnek, de a XVIII. századi létszám – a betelepítés mértékének és ütemének ismerete hiányában is – a népszámlálási adathoz képest rendkívül alacsonynak tűnik. Tisztán spekulatív módon, a fent említett tényezők és a falura vonatkozó történeti források figyelembevételével azonban megpróbáljuk felrajzolni a népességszám alakulását bemutató görbét (I. ábra).

1.2. Tiszabő népessége az első népszámláláskor

A II. József nevéhez fűződő népszámlálás idején a faluban 200 családot és mintegy 1100 fős népességet írtak össze. Ez az időszakra vonatkozó egyetlen ilyen részletes összeírás, melynek alapján nemcsak a lakosság számáról, hanem összetételéről is képet kaphatunk.

Meglehetősen magas – 7 százalék körüli – volt a férfiak között a nemesek aránya. Ennek oka az, hogy egyfelől a falu birtoklása is több nemesi család között oszlott meg, másfelől pedig jelentős számban laktak itt földbirtokkal nem rendelkező, ún. „armális nemesek” is, akik gyakorlatilag a telkes jobbágyokhoz hasonló körülmények között éltek.

A parasztság többségét a földdel nem rendelkező zsellérek alkották. A teljes lakosság közel fele, a földművelő népesség 60 százaléka ezek közül a családok közül került ki. Mindebből az uradalmi földek többségi mivoltára következtethetünk.

A falu önálló katolikus plébániával rendelkezett, és a helyben lakó pap meglétét a népszámlálási adatok is igazolják.

A felnőtt férfiak majdnem 40 százaléka nőtlen volt. Ez vagy a 18–25 éves – még nem házasodó – ifjak, vagy pedig a – családalapítást biztosabb anyagi háttér hiányában nem vállaló – zsellérek magasabb arányával (esetleg mindkét tényezővel) magyarázhatjuk.

3. Tiszabő adatai az első népszámláláskor, 1786

Házak		149
Családok	száma	200
<i>Jogi népesség</i>		<i>1 098</i>
Távollevők (-)		5
Idegenek (+)	száma	3
<i>Tényleges népesség</i>		<i>1 096</i>
Férfiak száma	házas	210
	nőtlen	343
	összesen	553
<i>Nők összesen</i>		<i>545</i>
	pap	1
	nemes	23
	tisztviselő	–
	polgár	–
	paraszt	50
A férfiak közül	polgár és paraszt örököse	52
	zsellér	153
	egyéb	55
	szabadságolt katona	1
	sarjadék 1–12 éves	168
	sarjadék 13–17 éves	50
	<i>Összesen</i>	<i>553</i>

Forrás: Dányi – Dávid 1960. 70–71. old.

Ha összevetjük a népszámlálás adatait az anyakönyvekből kinyerhető, 1786-ra vonatkozó bejegyzésekkel, megkísérelhetjük felvázolni az adott évhez tartozó népmozgalmi arányszámokat is. Mindez azonban, hiszen egy kiragadott évről van szó, nem az időszakban lezajló demográfiai folyamatokról ad képet, csupán egy „pillanat-felvételnek” tekinthető.

Ezek szerint 1786-ban a születések száma alig haladta meg a halálozásokét, így a természetes szaporodás csak kb. 5 ezrelékes volt. Mind a születési, mind a halálozási arányszám magasnak mondható, és a kettő különbségéből adódó természetes szaporodás alacsony volt⁵. Vagyis ebben az évben Tiszabőn a magas halálozási arány miatt nem tapasztalhattunk relatíve magas népességszám-növekedést.

⁵ A természetes szaporodás országos átlagára vonatkozó pontos adataink erre az időszakra nincsenek, ám a XIX. századi ismert értékek általában 7 ezrelék felett voltak (Kovacsics 1997. 264.).

4. Népmozgalmi adatok a népszámlálás évében Tiszabőn, 1786

Megnevezés	Férfi	Nő	Összesen
Népességszám	553	545	1098
Születések száma	29	30	59
1000 adott nemű lakosra jutó születés	52	55	54
Halálozások száma	22	32	54
1000 adott nemű lakosra jutó halálozás	40	59	49
Természetes szaporodás	7	-2	5
Természetes szaporodás aránya (%)	12	-4	5

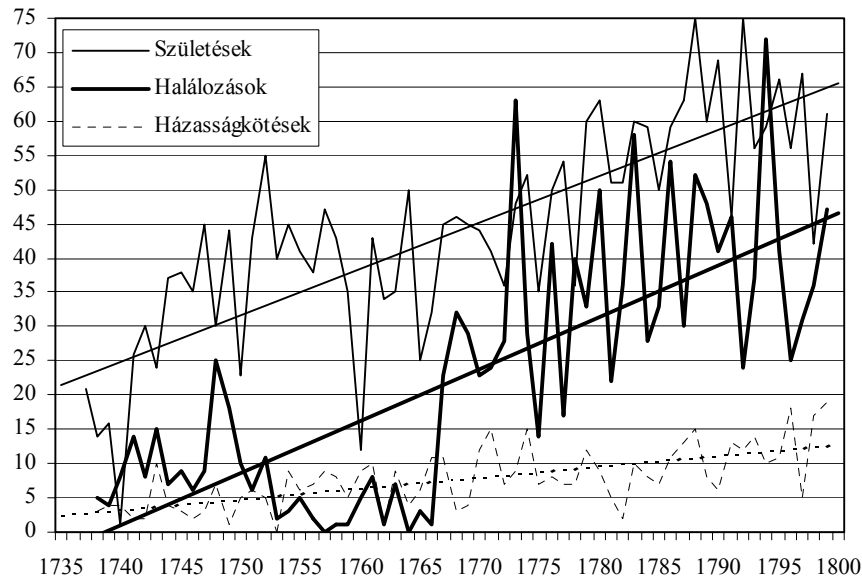
1.3. A tiszabői anyakönyvek, 1737–1799

A tiszabői katolikus anyakönyvekben 1737-től találunk születési bejegyzéseket, a házasságkötéseket és a halálozásokat csak a következő évtől kezdték nyilvántartani. A bejegyzések ingadozó számából arra lehet következtetni, hogy – főleg az 1770-es évekig – az anyakönyvvezetés meglehetősen pontatlan volt, néhány évben például egyáltalán nem vagy csak alig egy-két haláleset fordul elő (*lásd 23. tábla*). Emellett az is előfordulhatott, hogy az anyakönyv egy része megsérült, olvashatatlaná vált vagy elveszett. Feltételezhetjük azt is, hogy a demográfiai események egy részét – talán a korai csecsemőhalálozásokat, halvaszületéseket – egyáltalán nem jelentették, így azok nem kerültek bele az anyakönyvbe⁶.

A vizsgált időszakban 2836 születési, 1500 halálozási és 485 házassági bejegyzést találtunk. Az előbbi kettőből összesen 98 halvaszületésre derült fény. Végeredményben az elemzés 2782 élveszületés és 1402 haláleset alapján készült.

A demográfiai események éves megoszlása alapján felrajzolt trendvonalak – az adatok minden előbbieken felsorolt hiányosságai mellett is – a falu természetes szaporodását vetítik elénk. Ha hozzávesszük az egyéb történeti forrásokból származó ismereteket is, nevezetesen a század folyamán zajló folyamatosnak tétélezett bevándorlásokra vonatkozó feljegyzéseket, elmondhatjuk, hogy a falu népességszám-változása és az anyakönyvekből „kiolvasható” gyarapodás többé-kevésbé összhangban van egymással.

⁶ Feltételezzük azt is, hogy a cigány lakosság körében ezek a be nem jelentett, illetve be nem jegyzett események nagyobb arányban fordultak elő. Nehezen hihető például, hogy a csecsemőhalálozási mutatók náluk valóban jobbak lettek volna. (*Lásd 3. fejezet.*)

II. Születések, halálozások és házasságkötések száma az anyakönyvekben Tiszabőn, 1737–1799

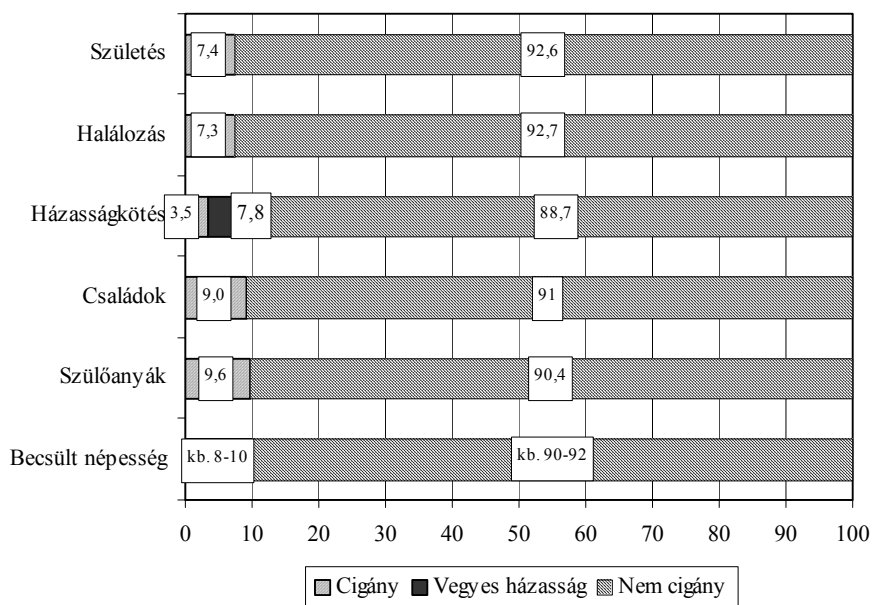
1.4. Tiszabő népességének etnikai megoszlása a XVIII. században

Tiszabő népessége a század folyamán zajló betelepedések nyomán növekedett meg. A betelepedők ismereteink szerint döntően magyarok voltak⁷. A faluban emellett jelentős számú cigányság is letelepedett.

A cigányság létszámára vonatkozóan nem sok adat áll rendelkezésre. Az anyakönyvekből a cigányságra utaló megjegyzések és az ezek alapján beazonosítható tipikusan cigány családnevek segítségével⁸ azonban óvatos becslést adhatunk. Az alábbi ábrán a népmozgalmi események alapján rajzoljuk fel a népesség etnikai megoszlását. Miután feltételezzük, hogy a cigány lakosság körében történt születések, halálozások kisebb valószínűséggel kerültek be az anyakönyvbe, úgy gondoljuk, számarányuk valamivel nagyobb lehetett, mint amit a vizsgált és regisztrált események mutatnak. Emellett a cigányság be- és kivándorlása valószínűleg sokkal intenzívebb lehetett, mint a nem cigány lakosságé. Végeredményben a XVIII. század második felében a falu lakosságának átlagosan mintegy 10 százalékát adhatták a cigányok.

⁷ Forrás: *Adatok...*, 1989, 296. old.

⁸ A cigány családok és személyek meghatározásának leírását lásd a 2. fejezetben.

III. A népesség etnikai megoszlása, 1737–1799 (%)

2. Az anyakönyvi bejegyzések feldolgozása

Az anyakönyvi bejegyzéseket anyakönyvenként külön adatbázisba, és bejegyzésenként külön rekordokba rögzítettük. A születési anyakönyvek rekordjai a következő adatokat tartalmazták:

Születési rekord

- azonosító sorszám;
- a születés időpontja (év/hónap/nap);
- a gyermek vezetéckneve;
- a gyermek keresztnéve;
- a gyermek neme (keresztnéve alapján);
- az apa vezetéckneve;
- az apa keresztnéve;
- az anya vezetéckneve;
- megjegyzés rovat, melybe minden szöveges egyéb bejegyzés belekerült;
- a gyermek törvényességére vonatkozó jelölés (megjegyzés alapján);
- a gyermek etnikumára vonatkozó jelölés (megjegyzés alapján).

Halálozási rekord

- azonosító sorszám;
- a halálozás időpontja (év/hónap/nap);
- az elhunyt vezetékneve;
- az elhunyt keresztnéve;
- az elhunyt neme (keresztnéve alapján);
- az elhunyt életkora;
- a bejelentő rokon vezetékneve;
- a bejelentő rokon keresztnéve;
- a bejelentő rokon minősége;
- a megjegyzés rovatot, melybe minden szöveges egyéb bejegyzés belekerült;
- az elhunyt kenetben részesülésére vonatkozó jelölés (megjegyzés alapján);
- az elhunyt etnikumára vonatkozó jelölés (megjegyzés alapján);
- az elhunyt foglalkozása;
- a halál oka.

Házassági rekord

- azonosító sorszám;
- a házasságkötés időpontja (év/hónap/nap);
- a vőlegény vezetékneve;
- a vőlegény keresztnéve;
- a vőlegény családi állapota;
- a vőlegény előző feleségének vezetékneve;
- a vőlegény előző feleségének keresztnéve;
- a vőlegény lakóhelye;
- a vőlegény kora;
- a menyasszony vezetékneve;
- a menyasszony keresztnéve;
- a menyasszony családi állapota;
- a menyasszony előző férjének vezetékneve;
- a menyasszony előző férjének keresztnéve;
- a menyasszony lakóhelye;
- a menyasszony kora;
- a megjegyzés rovatot, melybe minden szöveges egyéb bejegyzés belekerült;
- a vőlegény etnikumára vonatkozó jelölés (megjegyzés alapján);
- a menyasszony etnikumára vonatkozó jelölés (megjegyzés alapján).

Először valamennyi adatbázisban külön-külön elvégeztük a hiányzó vagy pontatlan adatok javítását. Miután a rekordok – ugyanúgy, mint az eredeti anyakönyvekben – időrendi sorrendben voltak, a hiányzó időpont adatokat a környező rekordokban szereplők segítségével határoztuk meg. A hiányzó életkorok pótlását csak ott tudtuk megoldani, ahol a megjegyzés rovatban valamiféle erre vonatkozó információt találtunk. A hiányzó nemre vonatkozó jelölést, a keresztnévek, illetve a megjegyzésrovat felhasználásával pótoltuk. A hiányzó adatok egy részét a nagy valószínűséggel feltételezhető értékekkel töltöttük fel. A házassági rekordoknál például feltételeztük, hogy ha a családi állapotot nem jelölték (és az előző házastárs adatai is hiányoztak), akkor az illető nőtlen, illetve hajadon volt. Tiszabóinek tekintettük azt a házasulandó felet is, akinek nem szerepelt a lakóhelye. A születési rekordoknál pedig, ha nem is volt erre utaló megjegyzés, törvénytelennek tekintettük az anya vezetéknévét öröklő gyermeket, amennyiben az apa neve hiányzott.

Legnagyobb problémát a nevek javítása, pótlása és egységesítése jelentette. Ez elengedhetetlen volt a családi adatbázis sikeres létrehozásához. Ehhez két segédadatbázist készítettünk, az egyikben összegyűjtöttük a három adatbázisban szereplő összes vezetéknévet, a másikban a keresztnéveket. Ezekből alfabetikus listát készítettünk, mellyel meghatározhattuk a különböző család- és keresztnévek valamennyi variánsát, illetve a hiányosan, pontatlanul, olvashatatlanul írtak valódi tartalmát. A segédadatbázisokban így minden névhez hozzárendeltünk egy végleges pontos változatot (pl. *Gyullaj* → *Gyulai*, *Gyollaj* → *Gyulai*, *Gyulai* → *Gyulai*), és végül mindhárom adatbázisban egy erre a célra készített program futtatásával lecseréltük a neveket ezekre az egységesített változatokra. Így már megoldható volt a karakteres nevek általi keresés, és a különböző adatbázisokba történő átjárás.

A hiányzó nevek nagy részét is sikerült pótolni. Itt számos lehetőségünk volt, néhány megoldást az alábbiakban ismertettünk.

- A hiányzó nevű házastársak beazonosíthatóak, ha találunk a házasságkötés idejét követő időszakban a születések között olyan gyermeket, akinek az ismert nevű házastárs az egyik szülője

(pl. házasság: *X Ferenc-Bakondi Erzsébet*, 1772 → születés: *Nagy János*, apja *Nagy Ferenc*, anyja *Bakondi Erzsébet*, 1775).

- A hiányzó nevű szülő beazonosítható, ha találunk a születés idejét megelőző időszakban a házasságkötések között olyan házaspárt, melynek az ismert nevű szülő az egyik tagja (pl. születés: *X János*, apja *X Ferenc*, anyja *Bakondi Erzsébet*, 1775 → házasság: *Nagy Ferenc-Bakondi Erzsébet*, 1772).

- A hiányzó nevű házastársak beazonosíthatóak, ha találunk a halálozási rekordok között olyant, melyben az ismert név és a házastárs neve is szerepel, mint elhunyt és bejelentő (pl. házasság: *X Y-Bakondi Erzsébet*, 1745 → halálozás: *Nagy Ferenc*, kora 60 év, *bejelentő Bakondi Erzsébet*, feleség, 1780).

• A hiányzó nevű gyermek, vagy szülő beazonosítható, ha a környező időszakban találunk ugyanolyan adatokkal rendelkező gyermekeket (pl. születés: *Pongó János, apja Pongó József, anyja X Y, 1748* → születés: *Pongó József, apja Pongó József, anyja Rácz Katalin, 1744* + születés: *Pongó Borbála, apja Pongó József, anyja Rácz Katalin, 1750*).

A cigány származású személyek rekordjainak megkülönböztetését a következő módon végeztük el. Kिलistáztuk azon családneveket, melyek valamelyik előfordulása során erre vonatkozó egyértelmű megjegyzés szerepelt (pl. „*Almás László cigánya*”). Ezek közül kiválasztottuk azokat, melyeket gyakori hasonló utalások alapján tipikusan cigányneveknek tekinthettünk (*Bagi, Cigány, Csoré, Kolompár, Pongó, Rosta* stb.). Miután valamennyi ilyen vezeték-névvel szereplő személyről feltételeztük, hogy cigány származású, rekordjaikat ennek megfelelően kódoltuk.

Ezen hosszadalmas, de eredményes munkafolyamat után már rendelkezésünkre állt a három alapadatbázis. A születési adatbázisban azonban még egy javítást kellett eszközölni. Feltűnt ugyanis, hogy több esetben az egyik szülő nevét elírták, vagy foglalkozását, származását jegyezték be a neve helyett, esetleg beceneve szerepelt az eredeti helyett. Emiatt mind az anyák, mind az apák szerint alfabetikus listát készítettünk az egymás után születő gyermekekről. Ezáltal fellelhetőek és javíthatóak voltak a hibák. Például:

Anya: *Rostás Mária,*
 gyermekek: *Mihály, apja Farkas József, 1770,*
Erzsébet, apja Farkas József, 1772,
Mária, apja Cigány József, 1775,
József, apja Farkas József, 1778.
 Vagyis: *Cigány József = Farkas József.*

Ezek után az adatbázisokban külön-külön előállítottuk a feldolgozáshoz szükséges segédváltozókat. Nevezetesen:

Születési rekord

- élve- vagy halvaszületés jele;
- a fogamzás becsült ideje;
- ikerszületés jele;
- a gyermek keresztnéve azonos-e a megfelelő szülőével;
- a szülő kód, a gyermek családjának beazonosításához;
- a szülő kód alapján a gyermek testvéreinek száma;
- a szülő kód alapján a gyermek születési sorszáma.

Halálozási rekord

- kor alapján a az elhunyt születési ideje;
- az egy éven aluliak napban kifejezett kora;
- halvaszületés jele;
- az elhunyt korcsoportja.

Házassági rekord

- a házasság napja (öröknaptár-program segítségével);
- a házasság típusa családi állapot szerint;
- a házasság típusa lakóhely szerint;
- a házasság típusa nemzetiség szerint;
- a házastársak korkülönbsége.

A családi adatbázist a születési adatbázisból készítettük. Egy speciálisan erre a feladatra írt program a szülőkédek alapján⁹ rekordonként összegyűjtötte az azonos szülőpárostól született gyermekek adatait (*lásd a születési rekord leírását*), és a születési sorrendnek megfelelően egy rekordba írta bele azokat. Így már minden családnál kiszámolhattuk a teljes termékenységű időszakot, az egyes gyermekek születése között eltelt időt, vagy például azt is, hogy egy családban hány azonos nevű gyermek volt. Azoknál a családoknál, ahol megtaláltuk a házassági bejegyzést, ennek adatait is bemásoltuk, ezen esetekben a házasságkötés és az első gyermek születése közötti intervallum meghatározására is lehetőség nyílt.

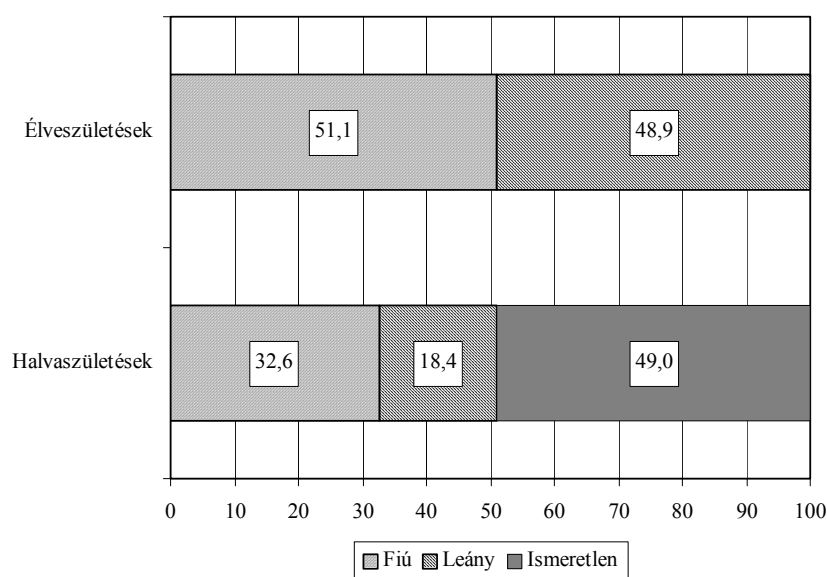
A nők termékenységű vizsgálatának pontosabbá tétele érdekében ebből egy olyan szűkített adatbázist is létrehoztunk, mely az azonos anyától, de különböző apáktól származó összes gyermek adatait tartalmazta. Ezáltal mind a gyermekszám, mind a termékenységű időszak vizsgálatánál nemcsak családonkénti, hanem szülőanyánkénti adatelemzés is kivitelezhetővé vált.

A következő fejezetekben bemutatásra kerülő eredmények és azok ábrázolása tehát a fent leírt módszer alapján előállított öt (születési, halálozási, házassági, családi és szülőanyai) adatbázis számítógépes feldolgozásának produktumai.

⁹ A szülőkédot az anya és az apa teljes nevéből képeztük. Természetesen előfordulhatott, hogy véletlenül két teljesen ugyanolyan nevű szülőpáros is volt az adott időszakban. Ezt előzetes listák alapján ellenőriztük, és ilyen esetekben egyenként szétválasztottuk a két (esetleg több) családot. Ilyenkor a szülőkédek még egy megkülönböztető jellel egészült ki.

3. Élve- és halvaszületések, csecsemőhalandóság

Az élveszületések nemek szerinti vizsgálata Tiszabón is a fiúszületések nagyobb számát mutatta. 1000 leányszületésre 1045 fiúszületés jutott. Ugyanakkor magas volt a halvaszületések aránya, a bejegyzések tanúsága szerint 1000 élveszülésre 35 halvaszületés esett.

IV. A születések megoszlása nemek szerint, 1737–1799 (%)

A születéskori fiútöbbslet azonban 1 éves korra minimálisra csökkent. A majdnem 13 százalékos csecsemőhalandóság ugyanis itt is jobban érintette fiúgyermeket (14,4 százalék), mint a leányokat (11,1 százalék). Ebből adódóan az 1 éves kort megért népességnél már szinte teljesen kiegyenlítődött a nemek aránya.

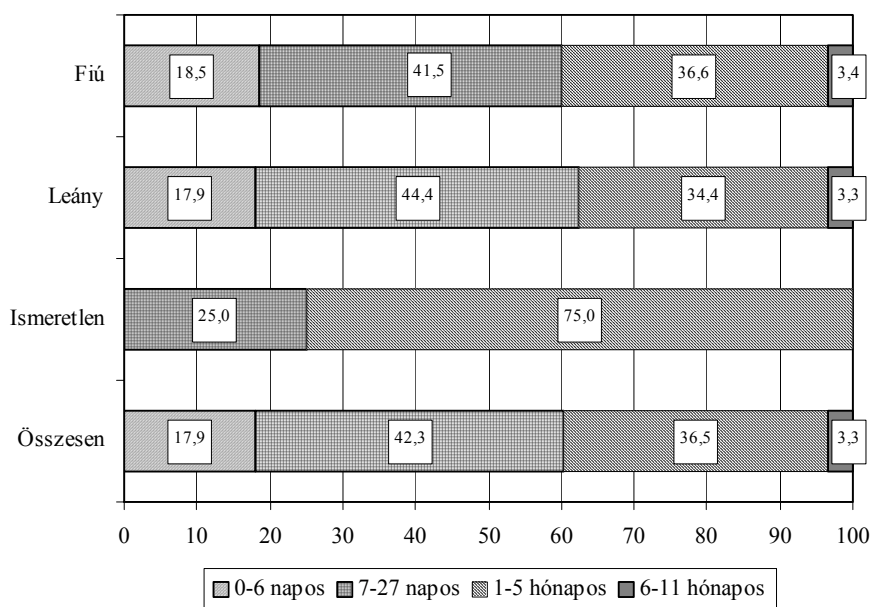
5. Az élveszületések és a csecsemőhalálozások száma és megoszlása nemenként, 1737–1799

Nem	Élveszületések		Csecsemőhalálozások		Fiktív 1 éves népesség*	
	száma (fő)	aránya (%)	száma (fő)	aránya (%)	száma (fő)	aránya (%)
Fiúk	1421	51,1	205	57,6	1216	50,1
Leányok	1361	48,9	151	42,4	1210	49,9
Összesen	2782	100,0	356	100,0	2426	100,0

* A vizsgált időszakban ennyien érték volna meg az 1 évet, ha feltételezzük, hogy a születési és halálozási bejegyzések teljes körűek és ugyanarra a sokaságra vonatkoznak.

Az egyéves koruk előtt meghalt csecsemők 60 százaléka már az első hónap során elhunyt. Ezek kevesebb mint egyharmada már az első hetet sem élte meg. Ugyanakkor féléves kor után a csecsemőhalandóság jelentősen visszaesett. A hat hónaposnál idősebb korban meghalt csecsemők a teljes csecsemőhalandóságnak nem egészen 4 százalékát tették ki.

A már említett magasabb fiú csecsemőhalandóság azonban nem köthető egyik csecsemő-korcsoporthoz sem. A két nembeli csecsemőhalandóság kor szerinti megoszlása alig különbözik egymástól, ami azt jelenti, hogy fiúszületési többlet 1 éves korra való kiegyenlítődését a teljes időszakban folyamatosan nyomon követhető fiúhalálzási többlet okozza.

V. A csecsemőhalálzások megoszlása korcsoport szerint, nemenként, 1737–1799 (%)

Megnéztük azt is, hogy a csecsemőhalandóság a cigány és a nem cigány lakosság körében mért mutatói között milyen különbségek vannak. Meglepetésünkre azt tapasztaltuk, hogy az adatok szerint a cigány családoknál a csecsemőhalandóság kisebbnek bizonyult. (A halvaszületések aránya némileg magasabb volt.) Valószínűnek tartjuk azonban, hogy a kedvezőbb értékek nem a valós helyzetet tükrözik, sokkal inkább arról van szó, hogy esetükben sokszor még a születés bejegyzése sem történt meg, mire a csecsemő elhunyt, így egyik esemény sem került be az anyakönyvekbe.

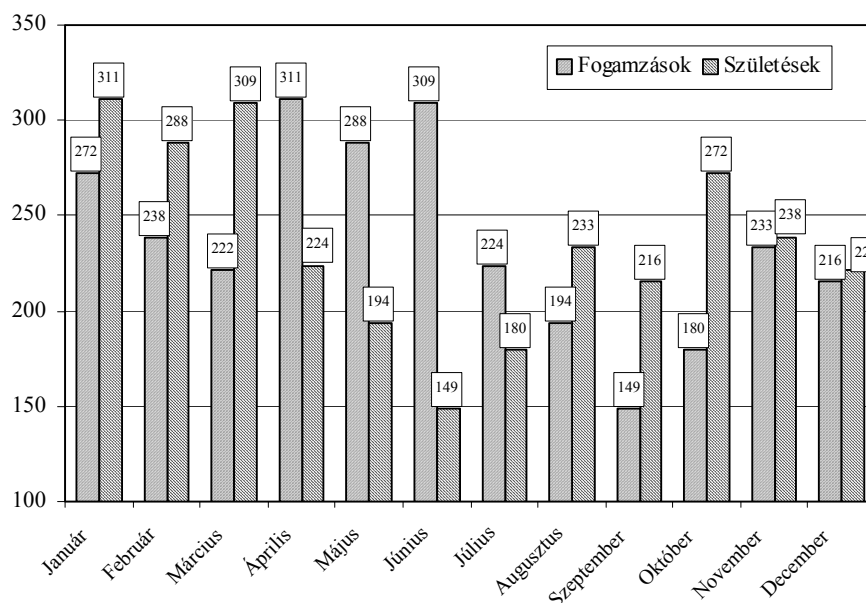
6. A születések és a csecsemőhalandóság mutatói etnikai hovatartozás szerint,
1737–1799

Megnevezés	Nem cigány	Cigány	Összesen
Élveszületések száma	2578	204	2782
Csecsemőhalálozások száma	344	20	356
1000 élveszületésre jutó csecsemőhalálozás ¹⁰	133	98	128
Halva születések száma	90	8	98
1000 élveszületésre jutó halvaszületés	35	39	35

Az élveszületések havi eloszlása nem mondható egyenletesnek. A legkevesebb gyermek a nyári hónapokban született, a legtöbb januárban, februárban és márciusban. Emellett még a késő őszi időszakban tapasztaltunk magasabb értékeket. Ha figyelembe vesszük a fogamzások idejét¹¹ is, azt látjuk, hogy ugyan egész évben történtek fogamzások, és a leggyakoribb fogamzást mutató hónap értéke is csupán kétszerese a legkisebb értékűnek, mégis jól elkülöníthető periódusokat figyelhetünk meg. Az év elején a téli dologtalan hónapokban a fogamzások száma meghaladja a havi átlagot. A tavaszi időszakban mérhetjük ezután – a mezőgazdasági munkák beindulása ellenére is – a legmagasabb értékeket. A nyári, betakarítási, aratási időszakban erősen lecsökken a fogamzások száma, és ez eltart egészen az őszi munkák befejezéséig, novemberig. Ezután ismét magasabb értékeket találhatunk. Mindez tehát a paraszti életformából adódó változó fizikai leterhelés visszatükröződéseként is felfogható.

¹⁰ Más településekre vonatkozó 18. századi adatok alapján valószínű, hogy nemcsak a cigány népesség, hanem a nem cigányok csecsemőhalandósági arányszáma is túlságosan kedvező az 1770 előtti hiányos halálozási bejegyzések miatt.

¹¹ Úgy tekintettük, mintha minden gyermek a születését megelőző kilencedik hónapban fogant volna, ami az esetek döntő többségében biztosnak is tekinthető.

VI. A fogamzások és a születések gyakorisága hónapok szerint, 1737–1799

A szülések között aránylag kis számban találtunk ikerszületést. Átlagosan minden negyvenedik szülésnél jöttek világra ikrek. Közülük legtöbb a fiúpáros volt (talán itt is a „fiúszületési többlet törvénye” érvényesült), legritkábbnak a két leány ikerszületés bizonyult.

7. Ikerszületések száma és aránya, 1737–1799

Összes szülés	Ikerszületések száma				1000 szülésre jutó ikerszületések száma			
	két fiú	két leány	fiú-leány	összesen	két fiú	két leány	fiú-leány	összesen
2711	29	17	25	71	11	6	9	26

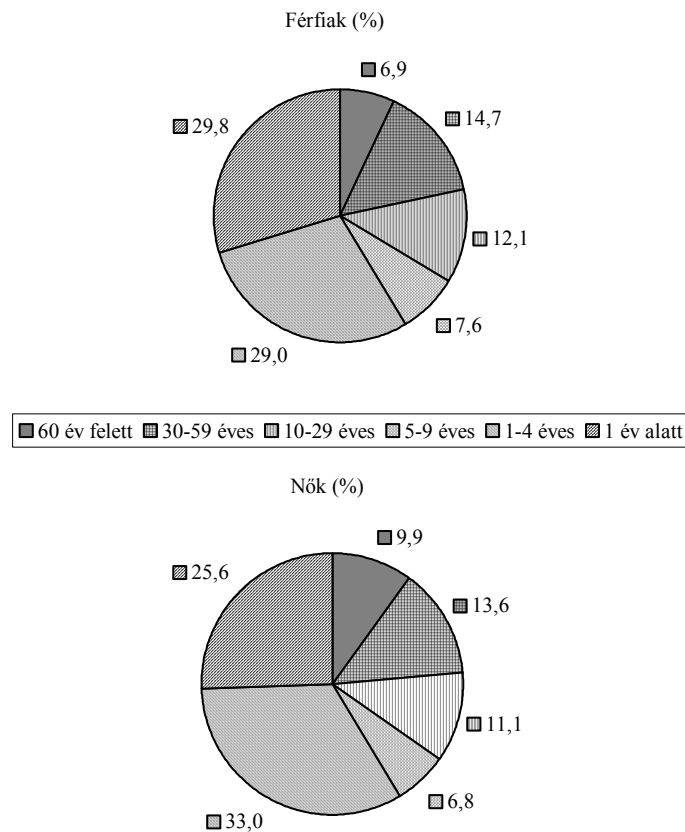
Rendkívül alacsonynak tekinthető a házasságon kívül született gyermekek aránya, bár ne feledjük, katolikus településről van szó. Mindössze minden századik gyermek született „törvénytelenül”. Itt ugyan kimutatható lenne a cigányoknál magasabb gyakoriság, azonban az esetszám olyan csekély, hogy ebből ez nem bizonyítható.

8. A házasságon kívüli születések száma és aránya etnikai hovatartozás szerint, 1737–1799

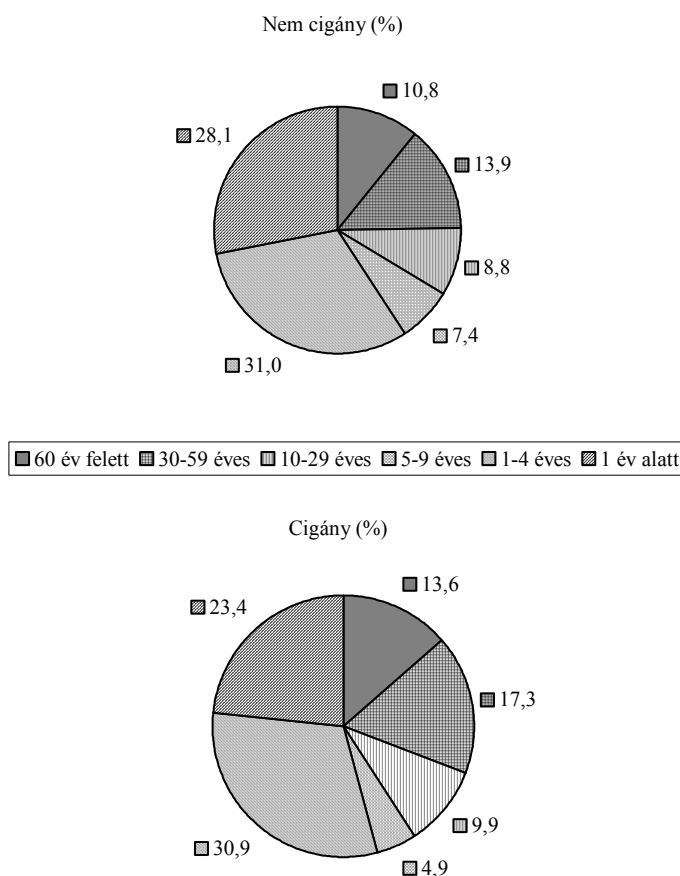
Megnevezés	Nem cigány	Cigány	Összesen
Élveszületések száma	2578	204	2782
Házasságon kívüli születések száma	23	4	27
1000 születésből házasságon kívüli	9	20	10

4. Halálozások

A halotti anyakönyvek a vizsgált időszak első felében meglehetősen hiányosak voltak (lásd 23. tábla), így a halálozásokat érdemben csak 1767-től vizsgálhatjuk.

VII. A férfiak és a nők halálozásainak megoszlása korcsoportok szerint, 1767–1799

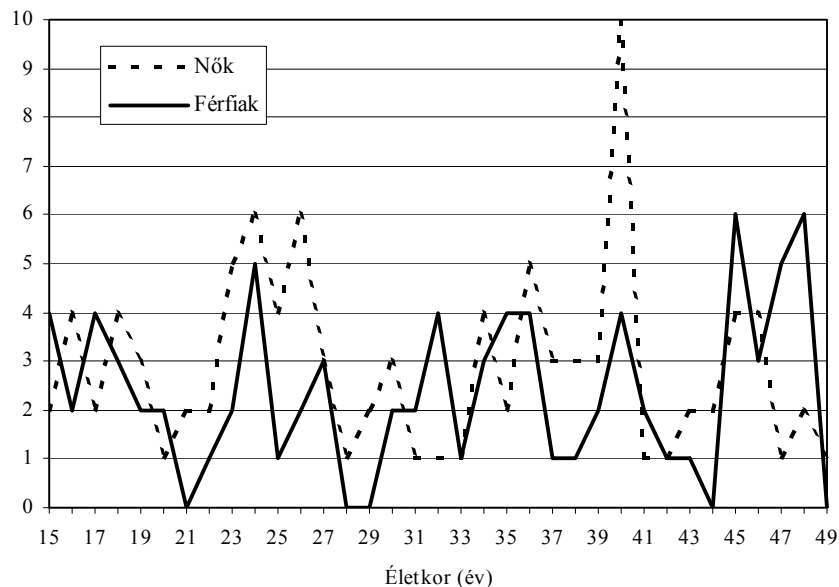
VIII. A halálozások megoszlása nemzetiség és korcsoportok szerint, 1767–1799

A falu halálozási mutatói szerint rendkívül magas volt a gyermekek halandósága. Az adatok tanúsága szerint mind az elhunyt nők, mind a férfiak között a 10 éven aluliak aránya majdnem kétharmad volt. Ez a magas arány azonban nem csupán a már említett gyakori csecsemőhalandóságnak tulajdonítható, hiszen ez a gyermekhalandóság kevesebb mint felét alkotja. A legnagyobb arányt – a teljes halálozási arány mintegy 30 százalékát – az 1–4 évesek halálása képezi. Feltehetően a gyakori és sokszor végzetes kisgyermekkorú betegségek okozzák ezt a magas értéket. Ugyanakkor megfigyelhető az is, hogy csecsemőhalandóság – a fiúszületési többlettel összefüggésben – a fiúk esetében magasabb, míg az 1–4 évesek körében már a leányoknál találunk nagyobb arányszámokat. Az 5 éves és idősebb gyermekeknél még mindig magas a halá-

lozás, azonban ez az arány az előzőnél jóval kisebb. 10 éves kortól kezdődően a férfiak halálózása kedvezőbben alakul. A 10–29 éveseknél magasabb a nők arányszáma, a 30–59 éveseknél ez kezd kiegyenlítődni. A 60 év feletti magasabb férfihalandóság azt mutatja, hogy közülük többen érték meg ezt a kort.

A cigányok között sokkal kedvezőbb halálózási mutatókat találtunk. Mind ezt azonban a már említett okra vezethetjük vissza, nevezetesen arra, hogy körükben a csecsemőhalandóság a nyilvántartások hiányosságai miatt a valóságosnál kedvezőbb képet mutatott.

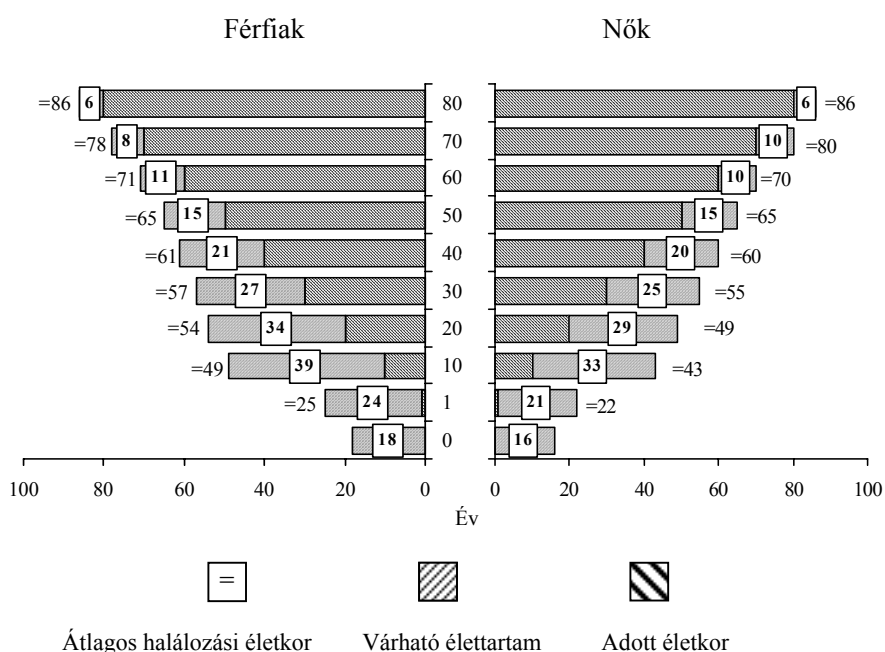
Megvizsgáltuk azt is, hogy helytálló-e az a feltételezés, miszerint a propagatív korban, vagyis 15–49 éves korban általában a nőknek magasabbak a halálózási mutatói. Ennek oka a gyermekszüléssel kapcsolatos gyakori halálozás. A grafikonról leolvasható, hogy valóban magasabbak a nők halálózási gyakoriságai, a különbség pont a szülés szempontjából legaktívabbnak tekinthető 20–30 éves korban a legnagyobb. Emellett még egy időszak érdemel említést, nevezetesen a 35–40 éves időszak, ahol pedig a késői szüléshez kapcsolódó komplikációk okozhatnak magasabb – a szüléshez kötődő – halálózást.

IX. A férfiak és nők halálózási gyakorisága 15-49 éves (női propagatív) életkorban, 1767–1799

A halálózási életkorok segítségével meghatározhatjuk a születéskor, illetve adott életkorban várható élettartamot is. A magas csecsemő- és gyermekhalandóság miatt a születéskor várható átlagos élettartam csupán 18 év volt a férfiak, és 16 év a nők esetében. A már egyéves kort megért csecsemőknél is csak 24,

illetve 21 év átlagos élettartamot mérhettünk. A 10 éves kor elérése azonban már jelentős emelkedést hozott, hiszen a még várható élettartam ekkor mintegy másfélszeresére, a várható teljes élettartam pedig majdnem kétszeresére emelkedett.

X. A férfiak és a nők adott életkorban várható élettartama és átlagos halálozási életkora, 1767–1799

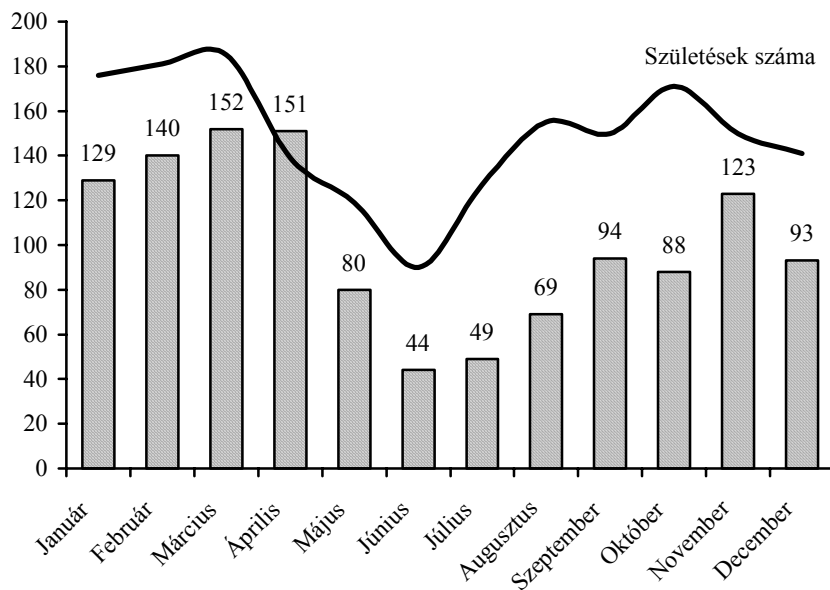
A nők várható élettartama csak 50 éves kor után éri utol, illetve előzi meg a férfiakét. Ebben az esetben is a nők propagatív életkorban megfigyelhető nagyobb halálozási valószínűsége okozza a különbséget. A legidősebbeknél már nem találunk számottevő különbséget a nemek között.

Az adott életkorban elhunytak számával kapcsolatban (lásd XVIII. ábra) két érdekességet említünk meg. Az egyik az, hogy relatíve magasabb gyakoriságokat találtunk a kerek életévekben (40, 50, 60 és 70 éves korban), mint a környező korévekben. Ez valószínűleg abból fakad, hogy több esetben is körülbelüli életkort tüntettek fel a halotti anyakönyvben.

A másik érdekesség, hogy hat 90 éves kort megért személyt is találtunk, három férfit és három nőt. Közülük a legidősebb egy 105 éves korban elhunyt férfi volt – legalább is az anyakönyv tanúsága szerint.

Nagy egyenlenséget láthatunk a halálozások hónapok szerinti eloszlásánál is. A várakozásoknak megfelelően a nyári hónapokban történt a legkevesebb

halálest, és tél végén, tavasz elején a legtöbb. Erre vonatkozóan két magyarázatot is adhatunk, feltehetően a két hatás eredője eredményezte a halálozások ilyen ingadozását.

XI. A halálozások gyakorisága hónapok szerint, 1767–1799

Egyfelől a betegségek nagy része télen, kora tavasszal üti fel a fejét, ráadásul az emberek ellenálló képessége is ekkor csökken minimálisra. Ez egyrészt a téli kevesebb mozgással és bezártsággal járó életvitelnek, másrészt a friss élelem híján kialakuló vitaminhiánynak tudható be.

Másfelől a magas korai csecsemőhalandóság „köszön” ismét vissza. Az ábrára berajzoltuk a születések havi eloszlását is. Látható, hogy a halálozási értékek hullámozása nagyjából követi a születési görbe irányát. Nagyobb születésszám esetén szükségképpen nagyobb volt a csecsemőhalálozás – és feltehetőleg a születéskori anyahalálozás – is.

A halálokok külön elemzésére, miután a vizsgált időszakban ezeket még nem jegyezték fel, nem vállalkozhattunk.

5. Házasságkötések

A házasságkötések vizsgálatánál mindenekelőtt egy módszertani problémára hívnánk fel a figyelmet. Jelen elemzésünkben csak a Tiszabón kötött házasságokat tudjuk vizsgálni, bár valószínűleg sok olyan házaspár, család élt a faluban, akik nem helyben tartották az esküvőt, illetve sok Tiszabón házasságot kötött pár máshol telepedett le. Feltételezzük azonban, hogy ezek száma nagyjából kiegyenlíti egymást, emellett ez csak a vegyes (tiszabói és nem tiszabói) házasulandó párokra jellemző¹². Így a vizsgálat eredményeit alapvetően ez a hiányosság nem befolyásolja.

9. A házasságkötések száma és aránya családi állapot szerint, 1737–1799

Családi állapot	Férfiak				Összesen	
	Nőtlen		Özvegy		száma	aránya (%)
Nők	száma	aránya (%)	száma	aránya (%)		
Hajadon	389	80,2	18	3,7	407	83,9
Özvegy	31	6,4	47	9,7	78	16,1
Összesen	420	86,6	65	13,4	485	100,0

A házasságkötések négyötöde nőtlen-hajadon családi állapotúak házasodása volt. Gyakori volt özvegy férfiak és nők házasságkötése is, minden tizedik esküvőt ilyen párok tartották. Nagyon alacsonynak találtuk a hajadon-özvegy férfi házasságkötések számát, ami azt mutatja, hogy Tiszabón ebben az időszakban – más vidékekkel és korszakokkal ellentétben – nem volt kívánatos a hajadon leányt idősebb, megözvegyült férfihoz feleségül adni¹³. Érdekes módon jóval gyakoribbnak bizonyult ennél a nőtlen férfiak és megözvegyült aszszonyok házasságkötése. A családok vizsgálatánál (lásd 6. fejezet) kiderült, hogy a szülőanyák 10 százaléka több férjtől is szült gyermeket, vagyis feltételezhetjük, hogy a faluban működött valamiféle szolidaritás, miszerint a férjüket elvesztő gyermekes anyákat is újra feleségül vették, és nem csak özvegy, hanem első családot alapító nőtlen férfiak is.

A település – részben akkori lélekszámából adódóan – nem alkotott zárt, belterjes közösséget. A helyben kötött házasságok több mint harminc százalé-

¹² Tudjuk azonban, hogy sok telepes házaspár is költözött a faluba, az ő házasságkötési szokásaira így ez már nem mondható.

¹³ Egy kerkáskápolnai hasonló vizsgálat például azt mutatta, hogy az 1800-as években a házasságkötések több mint 14 százalékában özvegy férfi vett el hajadont, az esetek nagy százalékában jelentős korkülönbséggel. Itt arról volt szó, hogy a többségében református, saját földdel rendelkező kisbirtokosok által lakott faluban a jó egzisztenciával rendelkező idősebb, özvegy férfiak kifejezetten „jó partinak” számítottak a lányos, hasonló körülmények között élő szülők szemében. (Csóti Erika–Fölsz Ferenc–Sebestény István: *Egy őrségi falu népesedési viszonyainak feldolgozása*. TDK dolgozat, MKKE, Budapest, 1988.)

kában az egyik fél nem a faluból származott. A „vegyes” házasságok kétharmadában a menyasszony volt tiszabői, ebből arra következtethetünk, hogy az esküvők többségét a leendő feleség lakóhelyén tartották. Azt azonban nem tudhatjuk, hogy ezek a párok végül is hol telepedtek le. A családi adatbázisban a házassági adattal rendelkezők között mindenesetre 7–7 százalék volt a helyben házasodók közül mind a tiszabői férj-ideköltöző feleség, mind az ideköltöző férj-tiszabői feleség alkotta gyermekes családok aránya.

10. A házasságkötések száma és aránya lakóhely szerint, 1737–1799

Lakóhely	Férfiak				Összesen	
	Tiszabő		Egyéb, ismeretlen		száma	aránya (%)
Nők	száma	aránya (%)	száma	aránya (%)		
Tiszabő	332	68,4	92	19,0	424	87,4
Egyéb, ismeretlen	42	8,7	19	3,9	61	12,6
<i>Összesen</i>	<i>374</i>	<i>77,1</i>	<i>111</i>	<i>22,9</i>	<i>485</i>	<i>100,0</i>

Az adatok szerint nem volt gyakori, de nem is számított egyedi esetnek a cigányok és nem cigányok közötti házasságkötés. A cigány származású férfiak, illetve feleségek nagyobbik fele nem cigány házastárssal kelt egybe¹⁴.

11. A házasságkötések száma és aránya nemzetiség szerint, 1737–1799

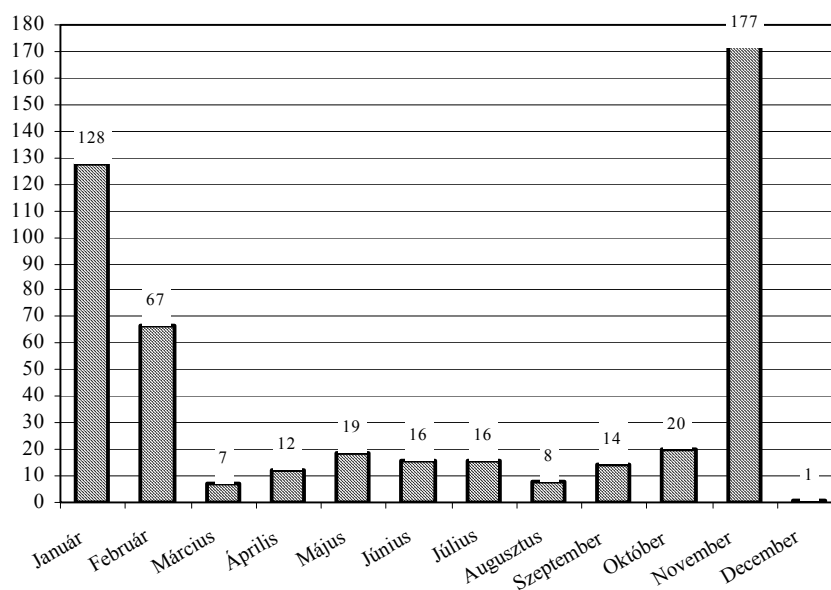
Nemzetiség	Férfiak				Összesen	
	Nem cigány		Cigány		száma	aránya (%)
Nők	száma	aránya (%)	száma	aránya (%)		
Nem cigány	430	88,7	21	4,3	451	93,0
Cigány	17	3,5	17	3,5	34	7,0
<i>Összesen</i>	<i>447</i>	<i>92,2</i>	<i>38</i>	<i>7,8</i>	<i>485</i>	<i>100,0</i>

A házasságokat döntő többségükben – több mint háromnegyedüket – a késő őszi, téli hónapokban tartották. Leggyakoribb a novemberi esküvő volt, ezt követték a januárban, majd a februárban kötött házasságok. Márciustól októberig, bár minden hónapban találunk néhányat, csak elvétve történt házasságkötés. Ennek a hosszú „szünetnek” bizonyára a tavasztól ősziig tartó mezőgazdasági munkálatok visszatartó ereje lehetett az oka. A novembertől februárig tartó

¹⁴ Mint láthattuk, a cigány nevek meghatározásánál nagyon óvatosan jártunk el. Sok olyan cigány személy lehetett, akiknek gyakori, nem cigány hangzású neve volt (*Tóth, Kis, Nagy*), és így őket nem tudtuk beazonosítani. Ebből adódóan elképzelhető, hogy a vegyes házasságok többsége mégsem volt az.

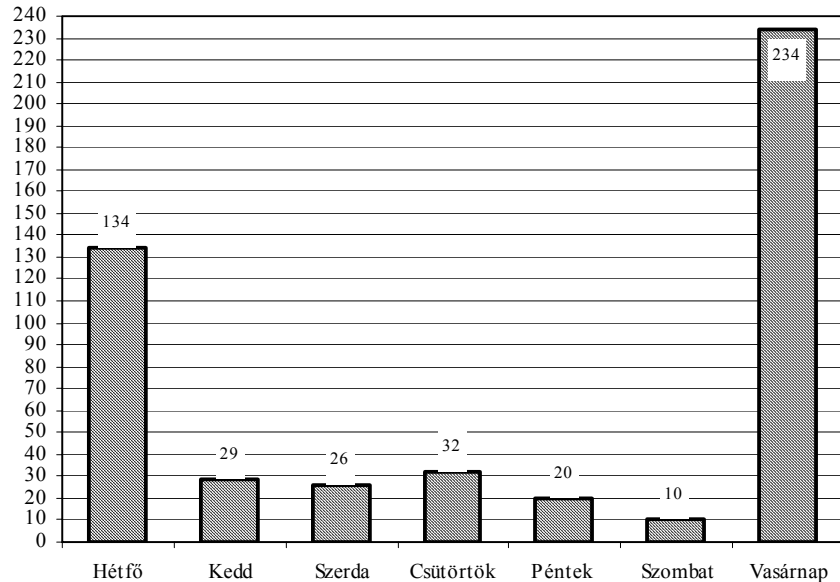
időszak a kevesebb elfoglaltság miatt kedvezőbb lehetőségeket biztosított az ilyen események megrendezéséhez.

Emellett fontos a vallási tényező is. Mint látható, decemberben – egy kivételtől eltekintve – nem tartottak lakodalmat, hiszen ez már az advent időszaka. Az új év elején beindult farsangi időszak azonban mind a téli dologtalanabb idő, mind a vallási előírások szempontjából ideálisnak bizonyult – egészen a március körül beköszöntő böjti hetekig. A húsvét után pedig már beindultak a munkák a földeken.

XII. A házasságkötések gyakorisága hónapok szerint, 1737–1799

Érdekes eredményt hozott a házasságkötések napok szerinti eloszlásának vizsgálata. Az esküvők majdnem felét vasárnap tartották, azonban a többi nap közül a hétfő emelkedik ki. A házasságok 26 százalékát a hét első napján kötötték. A többi hétköznap is tartottak menyegzőt, azonban elenyésző számban. Messze legritkábban a szombati napon került sor esketésre.

XIII. A házasságkötések gyakorisága napok szerint, 1737–1799

Mint korábban említettük, a házasulandók életkorát csak 1782-től jegyezték be, így az életkori elemzés csak az ezt követő 18 év adatai alapján készült.

12. *Átlagos és modális házasságkötési életkor nemek és családi állapot szerint, 1782–1799**

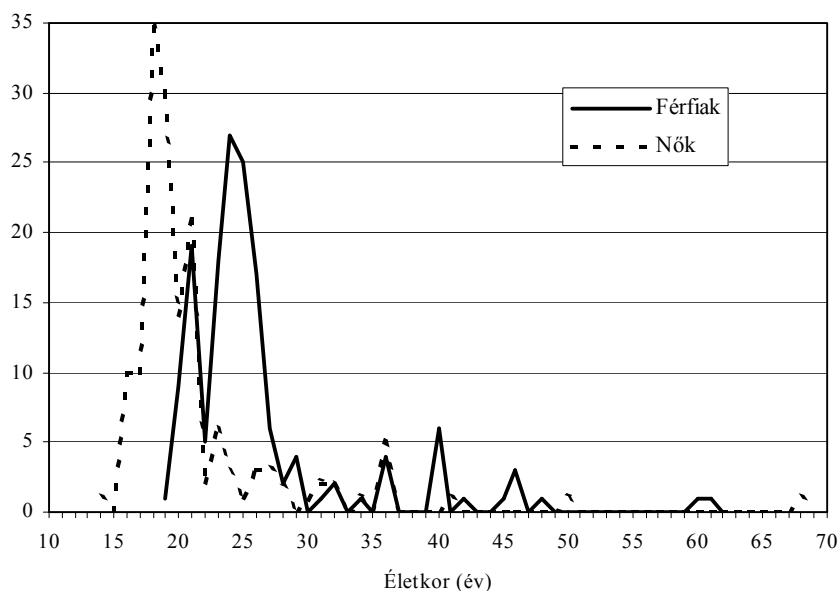
Nem	Családi állapot					
	Nőtlen, hajadon		Özvegy		Összesen	
	átlagos	modális	átlagos	modális	átlagos	modális
	életkor		életkor		életkor	
Férfiak	24	24	39	40	26	24
Nők	19	18	33	36	21	18
<i>Különbség</i>	5	6	6	4	5	6

* A házassági anyakönyvben az életkort csak 1782-től tüntették fel. Esetszám 155.

A férfiak átlagos házasságkötési életkora 26, a nőké 21 év volt. Legtöbben 24 évesen nősültek, illetve 18 évesen mentek férjhez. A relatíve magas átlag-életkort a – természetesen idősebb korban újránházasodó – özvegy családi állapotúak okozzák. A nőtlen-hajadon házasságok esetében már „csak” 24, illetve 19 év az átlagéletkor, ami az adott korszakban a férfiaknál még mindig

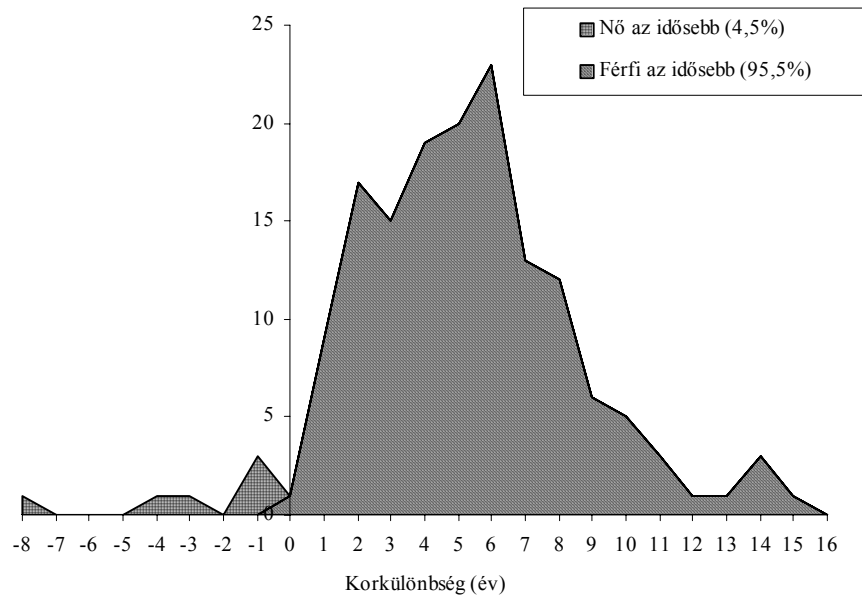
kicsit magasnak tűnik, figyelembe véve, hogy a modális életkor is ugyanannyi. Ebből adódóan a házaspárok közötti átlagos korkülönbség is meglehetősen nagy, 5 év.

Az özvegyek átlagéletkora alapján arra lehet következtetni, hogy főként a még szülőképes korú nők kötöttek újabb házasságot, a modális életkoruk is csupán 33 év volt. Ezt alátámasztja a korábbiakban említett adat is, mely szerint a szülőanyák között 10 százalék volt az új házasságban is termékeny asszonyok számaránya.

XIV. A házasságkötési életkorok gyakorisága, 1782–1799

A házasságok életkor szerinti megoszlása azt mutatja, hogy a leányok döntő többsége 16 és 22 éves kor között ment férjhez, a férfiaknál a legvalószínűbb nősülési időszak pedig a 20–26 éves korra tehető.

XV. A házaspárok közötti korkülönbségek gyakorisága, 1782–1799

A házaspárok döntő többségében a férfi volt az idősebb, mindössze a férjek kevesebb mint 5 százaléka született később leendő feleségénél, akkor is csak néhány évvel. Egyetlen olyan esetet találtunk, ahol a feleség 8 évvel volt idősebb házastársánál.

6. Termékenység, a gyermekszám alakulása

A bejegyzett népmozgalmi események számából egy nagyon durva termékenységi mutatót számolhatunk, nevezetesen a születések és a házasságkötések egymáshoz viszonyított számát:

$$2782 \text{ születés} / 485 \text{ házasságkötés} = 5,74.$$

Ez az érték nagyon magasnak tűnik, különösen, ha összehasonlítjuk a családi adatbázis feldolgozásából nyert mutatókkal. A születési bejegyzésekben szereplő szülők nevei alapján összeállított családi adatbázisban végül is 1171 család szerepelt. A legtöbbször – 52 százalékuknál – azonban csupán egy gyermeket találtunk. Ez nagyon alacsony átlagos gyermekszámra (összességében 2,4 családonként) engedne következtetni, ám több olyan tényezőt is figyelembe kell venni, amely miatt ez a szám szükségszerűen alábecslés eredménye. Nevezetesen:

- A családok összeállítása csak egy zárt időintervallumban, 1737 és 1799 között történt. Azokban a családokban, melyek 1737 előtt alakultak, illetve 1799 után még szülőképeskorú édesanyával együtt fennálltak, több olyan gyermek is születhetett a vizsgált időszak előtt vagy után, akik emiatt nem kerültek be az adatbázisba.

- Tudjuk azt, hogy ebben az időszakban számos bevándorló érkezett a faluba. Ezek a családok már megszületett gyermekekkel is érkezettek, akik szintén kimaradtak az adatbázisból. Ezt alátámasztja az is, hogy az összeállított családrekordok alig több mint egyötödénél találtuk meg a házasságkötési bejegyzést. A nem helyben házasodók ismeretlen része szintén már gyermekkel rendelkező bevándorló család lehetett. Ez annál is valószínűbb, hiszen a helyben házasodó családoknál majdnem 4 az átlagos gyermekszám.

- Ahogy nagy volt a bevándorlás, úgy elképzelhető, hogy ezek egy része nem végleg telepedett meg, és még a végleges gyermekszám elérése előtt elköltözött.

- Miután már a házasságkötési bejegyzéseket is csak a családok töredékénél találtuk meg, emellett a születési bejegyzéseknél nem szerepelt a szülők életkora (a házassági bejegyzéseknél is csak 1782-től), nem tudtuk az illető személyek halálzási adatait sem megtalálni. Emiatt nincs adatunk a házasságok fennállásának időtartamáról sem, ami nagyban befolyásolja a gyermekszám alakulását.

- A bejegyzések hiányossága, pontatlansága is csökkentheti az átlagos gyermekszámot. Egyrészt nem minden megszületett gyermek került bejegyzésre (ismét utalhatunk arra, hogy a cigány családoknál gyanúsán alacsony az átlagos gyerekszám), illetve téves adatok miatt még az alapos javításunk ellenére sem tudtuk a család valamennyi gyermekét beazonosítani (több családnál is találtunk a szülési periódusokban hosszabb szüneteket). Előfordulhatott az is, hogy időközi névváltozás miatt két családként azonosítottunk egy tényleges családot.

Mindezek miatt a vonatkozó táblákban külön feltüntetjük a házassági bejegyzéssel rendelkező családok, illetve külön a cigány családok adatait is.

A gyerekszám alakulását, mint említettük, a család fennállásának ideje is befolyásolja. Ha a nő propagatív korában ért véget a házasság, elképzelhető, hogy újabb házasságra lépett, és abban is szült gyermeket, ami növeli a tényleges termékenységi mutatókat. Arra viszont lehetőségünk nyílt, hogy – nagy valószínűséggel – összekapcsoljuk a szülőanya révén azokat a családokat, ahol bizonyos részinformációk alapján kideríthető volt, hogy az anya – újabb házasság révén – azonos. Így az 1171 családban végül is 1063 szülőanya hozott világra gyermekeket. A legfontosabb adatokat tehát nemcsak családonként, hanem szülőanyánként is megjelenítjük.

Az alábbi táblákból kitűnik, hogy a legnagyobb általunk regisztrált gyermekszám 13 volt (3 családnál), és nem volt ritka 6 és több gyermek sem csalá-

donként. Az egygyermekesek több mint 90 százalékát a házassági adattal nem rendelkező – tényleges gyermekszám szempontjából tehát kétséges adatokat felmutató – családoknál találtuk, ez „viszi le” az átlagos értéket. A cigány családok szintén az átlagnál valamivel alacsonyabb értékeket mutatnak, ami szintén a róluk összegyűjthető információk bizonytalanságára utal. A házassági adattal rendelkezők – bár sajnos ez a kisebb sokaság – gyermekszám szerinti megoszlása inkább a valóságos helyzetet tükrözheti. Náluk már a modális gyermekszám is 2, és a háromgyermekesek majdnem ugyanakkora számban fordulnak elő, mint az egygyermekesek.

13. A családok száma gyermekszám szerint, 1737–1799

Megnevezés	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	Összesen
	gyermekes családok száma													
Házassági adat														
– van	45	58	44	24	19	15	12	12	9	4	7	1	2	252
– nincs	564	154	73	36	36	19	14	5	8	6	2	1	1	919
Nemzetiség														
– nem cigány	548	192	105	57	51	31	24	17	17	9	9	2	3	1065
– cigány	61	20	12	3	4	3	2	–	–	1	–	–	–	106
<i>Összesen</i>	<i>609</i>	<i>212</i>	<i>117</i>	<i>60</i>	<i>55</i>	<i>34</i>	<i>26</i>	<i>17</i>	<i>17</i>	<i>10</i>	<i>9</i>	<i>2</i>	<i>3</i>	<i>1171</i>

Ha mindezt a szülőanyákra vonatkoztatva is megnézzük, a kép valamelyest javul. Általában valamennyi megfigyelt dimenzió mentén csökken az egyhárom gyermekes és növekszik a háromnál több gyermekesek száma. Ebből az következik, hogy az újra házasodó és újra szülő özvegyasszonyok inkább a már eleve többgyermekesek közül kerültek ki.

14. A szülőanyák száma gyermekszám szerint, 1737–1799

Megnevezés	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	Összesen
	gyermekes szülőanyák száma													
Házassági adat														
– van	39	55	41	26	20	20	13	12	9	7	7	1	2	252
– nincs	466	132	70	38	40	24	15	7	9	5	2	2	1	811
Nemzetiség														
– nem cigány	451	168	96	62	57	40	25	19	17	11	9	3	3	961
– cigány	54	19	15	2	3	4	3	–	1	1	–	–	–	102
<i>Összesen</i>	<i>505</i>	<i>187</i>	<i>111</i>	<i>64</i>	<i>60</i>	<i>44</i>	<i>28</i>	<i>19</i>	<i>18</i>	<i>12</i>	<i>9</i>	<i>3</i>	<i>3</i>	<i>1063</i>

Végeredményben az átlagos gyermekszámra vonatkozóan a következő táblában szereplő értékeket kapjuk.

15. A családok és a szülőanyák megoszlása gyermekszám szerint, illetve átlagos gyermekszáma, 1737–1799

Megnevezés	1	2	3	4	4>	Átlagos gyer- mek- szám	1	2	3	4	4>	Átlagos gyer- mek- szám
	gyermekes családok aránya (%)						gyermekes szülőanyák aránya (%)					
Házassági adat												
– van	17,9	23,0	17,5	9,5	32,1	3,9	15,5	21,8	16,3	10,3	36,1	4,2
– nincs	61,4	16,8	7,9	3,9	10,0	2,0	57,5	16,3	8,6	4,7	12,9	2,2
Nemzetiség												
– nem cigány	51,5	18,0	9,9	5,4	15,2	2,5	46,9	17,5	10,0	6,5	19,1	2,7
– cigány	57,6	18,9	11,3	2,8	9,4	2,0	52,9	18,6	14,7	2,0	11,8	2,2
<i>Összesen</i>	<i>52,0</i>	<i>18,1</i>	<i>10,0</i>	<i>5,1</i>	<i>14,8</i>	<i>2,4</i>	<i>47,5</i>	<i>17,6</i>	<i>10,4</i>	<i>6,0</i>	<i>18,5</i>	<i>2,7</i>

Ha figyelembe vesszük a születések és házasságok durva arányszámát (5,74), valamint megpróbáljuk a korábban említett bizonytalansági tényezők lefelé torzító hatását spekulatív módon kiszűrni, az átlagos gyermekszámot az adott időszakban *4 körülnek* becsülhetjük. Ha ehhez hozzávesszük, hogy a halálozások majdnem kétharmada 10 éves kor alatt következett be, a születések és halálozások aránya pedig körülbelül 2:1 volt, akkor tehát nagyjából 3 gyermekből 2 érte meg a tízéves kort. Ezután a halálozási valószínűség már sokkal kisebb volt, így joggal tételezzük fel, hogy az átlagosan született 4 gyermek közül legalább 2, de sok esetben 3 is megérhette a felnőttkort. Ez pedig már elegendő volt nemcsak a népesség reprodukciójához, hanem aránylag intenzív természetes szaporodásához is.

Miután nem ismerjük az édesanyák életkorát a születéseknél, sem pedig a halálozásuk időpontját, és a házasságkötési életkor is csak elvétve állnak rendelkezésünkre, a különböző termékenységi mutatók kiszámítására nem vállalkozhattunk. A családi rekordokban szereplő születési dátumok azonban lehetőséget adnak arra, hogy a születések között eltelt átlagos időtartamokat megvizsgáljuk.

16. *Átlagos szülési intervallumok a családoknál a gyermekek születési sorrendje szerint, 1737–1799*

Megnevezés	(hónap)													Át- lag
	1.*	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.	12.	13.	
	gyermek													
Házassági adat														
– van	27	33	35	32	29	32	29	35	28	30	30	24	17	34
– nincs	–	38	32	34	32	32	30	27	28	37	29	49	23	37
Nemzetiség														
– nem cigány	27	36	33	33	31	31	29	32	28	34	30	34	19	36
– cigány	25	40	29	30	24	54	38	35	22	16	–	–	–	36
<i>Összesen</i>	27	36	33	33	31	32	29	32	28	33	30	34	19	36

* A házasságkötéstől az első gyermek születéséig terjedő átlagos időszak, csak azon házaspárok adatai alapján, amelyeknél ismert a házasságkötés időpontja.

Két gyermek születése közötti átlagos időszak a teljes népesség körében pontosan 3 év volt. Még az első gyermek is csak a házasságkötést követően több mint két évvel jött világra. A születési sorrendet is tekintetbe véve ugyan az intervallumok némi és nem egyenletes csökkenést mutatnak, ám még mindig általában 2 és fél év körül mozognak. Ezeknél a számsoroknál nem látható alapvető különbség sem a házassági adattal rendelkezők és nem rendelkezők, sem a cigány és nem cigány családok között.

17. *Átlagos szülési intervallumok a családoknál a gyermekek száma szerint, 1737–1799*

Megnevezés	(hónap)													Át- lag
	1*	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	
	gyermekes családok													
Házassági adat														
– van	–	35	34	40	32	37	34	33	28	28	26	26	22	34
– nincs	–	38	39	36	34	34	33	30	27	29	24	33	24	37
Nemzetiség														
– nem cigány	–	38	36	38	34	35	33	32	27	29	26	30	22	36
– cigány	–	36	43	30	24	42	37	–	–	24	–	–	–	36
<i>Összesen</i>	–	38	37	37	34	36	33	32	27	29	26	30	22	36

* A házasságkötéstől az első gyermek születéséig terjedő átlagos időszakot itt nem vizsgáljuk, csak a két egymást követő szülés közötti intervallumot vesszük figyelembe.

A gyermekszám szerinti vizsgálatnál azt feltételeztük, hogy minél több a családban a gyermek, annál kisebb a közöttük levő átlagos korkülönbség, más szóval a több gyermeket vállaló családoknál az anya ismert termékenységi időszaka nem egyenes arányban nő a gyermekek számával. A számsorok valóban azt mutatják, hogy egyre kisebb lesz a több gyermekeseknél az átlagos intervallum, és a nagyon sok gyermeket vállalóknál már a két évet közelíti, azonban a kevés gyermeket szülő nőknél nem tapasztaltunk az átlagot jóval meghaladó értékeket. Még a csupán kétgyermekes családokban sem éri el a különbség a négy évet.

18. Átlagos szülési intervallumok a szülőanyáknál a gyermekek száma szerint, 1737–1799

Megnevezés	(hónap)													Átlag
	1*	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	
	gyermekes szülőanyák													
Házassági adat														
– van	–	34	32	39	30	37	32	33	28	28	26	26	22	33
– nincs	–	39	40	34	34	34	34	30	28	27	24	33	24	37
Nemzetiség														
– nem cigány	–	38	36	36	33	36	32	32	27	28	26	30	22	35
– cigány	–	36	40	28	25	29	39	–	39	24	–	–	–	36
Átlagos termékenységi időszak														
2 gyermek között	–	38	37	36	33	35	33	32	28	28	26	30	22	36
Összesen	–	38	73	108	130	176	196	224	223	249	255	333	269	105

* A házasságkötéstől az első gyermek születéséig terjedő átlagos időszakot itt nem vizsgáljuk, csak a két egymást követő szülés közötti intervallumot vesszük figyelembe.

Ebből arra lehet következtetni, hogy nem valamiféle tudatos gyermekszám-szabályozási stratégiáról volt szó a kevesebb gyermekes családoknál, illetve szülőanyáknál, sokkal inkább az objektív tényezők (család felbomlása, betegségek, egyéb biológiai okok) alakították a családok gyermekszámát.

Az alábbi táblában részletesen is bemutatjuk a különböző gyermekszámú családokban az egyes gyermekek születése között eltelt átlagos időtartamokat.

A családnagyság és az átlagos szülési intervallumok közötti összefüggés mérésére két mutatószámot is alkalmazhatunk. Egyrészt meghatározhatjuk az átlagos termékenységi időszak átlagos növekedési mértékét (lásd 19. tábla megjegyzését). Láthatjuk, hogy a harmadik és negyedik gyermekig az átlagos szülési intervallumok alig csökkennek, csak az öt- és több gyermekes családoknál tapasztalható egy erőteljesebb, de hullámzó visszaesés. Más szavakkal átlá-

gosan négy gyermek is majdnem háromszor annyi idő alatt (érték: 2,9) született, mint a kétgyermekeseknél a kettő, tehát nem mutatható ki, hogy több gyermek vállalásánál nagymértékben csökkennének a születési időközök. Ez markánsan csak a sokgyermekeseknél jelentkezik, például mind a tíz-, mind tizenháromgyermekes családokban csupán kb. hétszer annyi idő alatt született meg az összes gyermek, mint a kétgyermekeseknél. Itt viszont már figyelembe kell venni a propagatív időszak tényleges hosszát is. Az elvileg 15–49 év közötti periódus a gyakorlatban jóval rövidebb. Egyrészt a nők inkább csak 18 éves kor körül házasodtak, és – mint láthattuk – csak majdnem három évvel később születték első gyermeküket, másrészt szülőkéességüket feltehetően már többnyire néhány évvel 49 éves koruk előtt elveszíthették. Így, ha feltételezzük is, hogy átlagosan 25 éves időszak alatt termékenyek a nők (Tiszabón a leghosszabb termékenységi időszak 30 év, de a tíz- és többgyermekesek átlaga is csak 22 év volt), akkor is belátható, hogy ilyen magas gyermekszám esetén már szükségképpen csökkenni kellett a születési intervallumoknak.

19. *Átlagos születési intervallumok a családoknál a gyermekek száma és születési sorrendje szerint, valamint az ezekből számolt termékenységi mutatók, 1737–1799*

Átlagos születési intervallum a(z)	1*	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	Átlag
	gyermekes családok													
1. gyermekig (hó)	27	29	27	27	37	22	26	24	13	21	25	16	13	27
2. gyermekig (hó)	–	38	40	38	34	29	37	32	29	23	24	67	21	36
3. gyermekig (hó)	–	–	34	34	36	35	31	34	27	29	24	15	15	33
4. gyermekig (hó)	–	–	–	39	32	39	29	27	28	25	24	18	30	33
5. gyermekig (hó)	–	–	–	–	32	36	34	25	24	28	24	15	20	31
6. gyermekig (hó)	–	–	–	–	–	39	34	32	26	26	22	23	24	32
7. gyermekig (hó)	–	–	–	–	–	–	32	31	30	30	21	25	17	29
8. gyermekig (hó)	–	–	–	–	–	–	–	45	25	31	27	28	30	32
9. gyermekig (hó)	–	–	–	–	–	–	–	–	31	26	32	16	21	28
10. gyermekig (hó)	–	–	–	–	–	–	–	–	–	40	28	28	26	33
11. gyermekig (hó)	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	29	44	22	30
12. gyermekig (hó)	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	49	24	34
13. gyermekig (hó)	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	19	19
Átlagos termékenységi időszak (hó)														
2 gyermek között	–	38	37	37	34	36	33	32	27	29	26	30	22	36
1. és utolsó között	–	38	74	112	134	178	197	223	220	259	255	325	269	99
Az átlagos termékenységi időszak átlagos növekedési mértéke**														
1. és utolsó között.	–	1,0	1,9	2,9	3,5	4,7	5,2	5,9	5,8	6,8	6,7	8,6	7,1	–
minden további gyermeknél	–	–	1,9	1,5	1,2	1,3	1,1	1,1	1,0	1,2	1,0	1,3	0,8	1,5
Relatív termékenységi intenzitás***	–	–	2%	2%	13%	6%	16%	19%	38%	32%	49%	29%	70%	11%

* A házasságkötéstől az első gyermek születéséig terjedő átlagos időszakot itt nem vizsgáljuk, csak a két egymást követő szülés közötti intervallumot vesszük figyelembe.

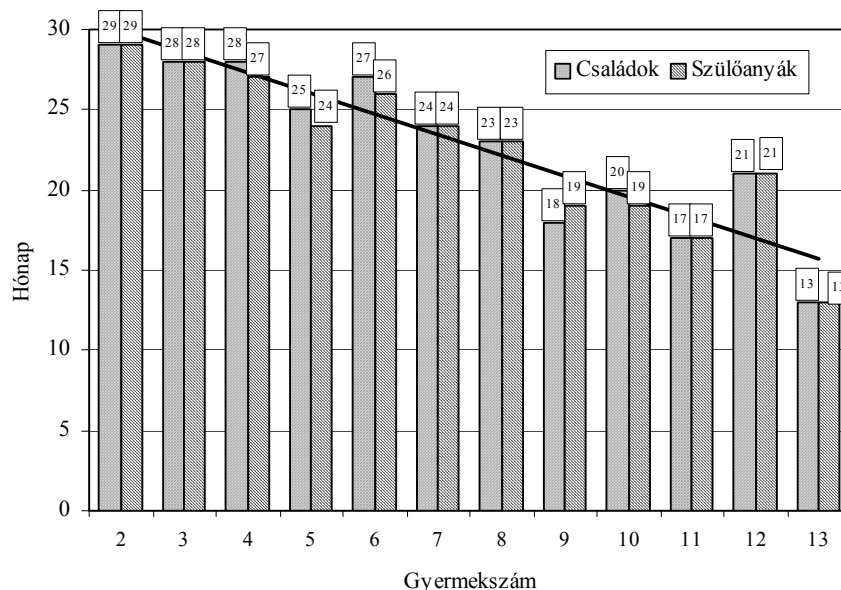
** Az átlagos termékenységi időszak átlagos növekedési mértéke azt fejezi ki, hogy adott gyermekszámhoz tartozó átlagos termékenységi időszak hónapokban mérve hányszorosa az első és második, vagy minden további gyermek esetében az azt megelőző két gyermek születése között átlagosan eltelt hónapok számának. Ez utóbbi súlyozott átlaga azt mutatja meg, hogy gyermekszámtól függetlenül minden további gyermek vállalása átlagosan mennyivel növeli meg az addigi termékenységi időszakot.

Ha ennek értéke 1, akkor az azt jelenti, $x+1$ gyermekkel rendelkező családokban átlagosan ugyanannyi idő alatt született meg $x+1$ gyermek, mint az x gyermekes családoknál az x gyermek. Ha értéke 2, akkor a termékenységi időszak egyenes arányban nő a gyermekek számával.

*** A *relatív termékenységi intenzitás* az előző mutatóhoz hasonlatos, de százalékos formában azt fejezi ki, hogy a kétgyermekes családok átlagos szülési intervallumához képest, a kettőnél több, adott gyermekszámú családoknál átlagosan mennyivel gyorsabban követték egymást a születő gyermekek. 0% jelenti azt, hogy x gyermek pontosan $x-1$ -szer annyi idő alatt született, mint a kétgyermekeseknél a kettő. 100% pedig azt, hogy x gyermek pontosan fele annyi idő alatt született, mint hogyha a kétgyermekes anyák, ugyanolyan átlagos intervallumokkal, mint ami a két gyermekük között eltelt, további, összesen x gyermeket szültek volna.

Mindezt a relatív termékenységi intenzitással is kifejezhetjük. A kétgyermekesekhez viszonyított intervallum-csökkenés üteme a négygyermekesekig csupán 2 százalék, és csak a kilencgyermekesektől emelkedik 30 százalék fölé. Még az összes többgyermekes családnál mért súlyozott átlag is csupán 11 százalék.

A születési intervallumoknak a gyermekszám növekedésével járó csekély mértékű csökkenése a szülőanyag szerinti adatok elemzése alapján is kimutatható. Az alábbi ábrán ezeket az átlagos intervallumokat is feltüntettük, azonban a két gyermek születése közötti átlagos intervallumok helyett – azok 9 hónappal való „megrövidítésével” – a szülés utáni következő fogamzásig eltelt időt ábrázoljuk. Így relatíve nagyobbaknak kell látszani a különbségeknek, azonban itt is csak egy enyhe csökkenésű trendet figyelhetünk meg.

XVI. Az előző gyermek születése és a következő fogamzása közötti átlagos időtartam többgyermekes családoknál és szülőanyagánál gyermekszám szerint, 1737–1799

Nem volt magas a faluban a házasságkötés előtt, illetve a házasságkötést követő első hét hónapban született gyermekek, más szóval a prenupciális terhességek aránya. A 252 házasságkötési adattal rendelkező család közül mindössze négyenél (1,6 százalék) született gyermek a házasságkötést megelőzően, és tizenháromban (5,2 százalék) a házasság első hét hónapjában. Ez valószínűleg a falu erős, katolikus vallási kötöttségével van összefüggésben.

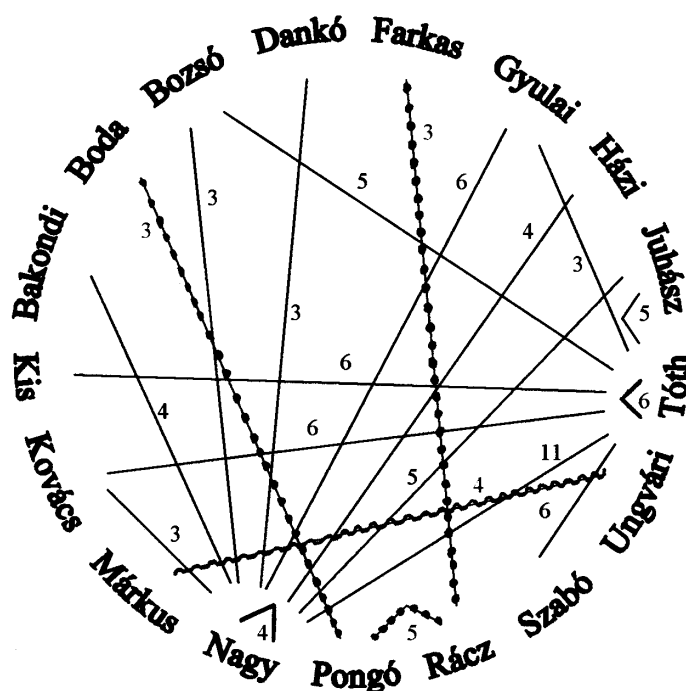
7. Család- és keresztnévek, családi kapcsolatok

A Tiszabón előforduló családnevek meglehetősen változatosak voltak. Mintegy 1100 családnév-variánst regisztráltunk, ezek azonban – ahogy ez a családnevek egységesítése után kiderült – kevesebb mint 700 tényleges családnevet takartak. A halotti anyakönyvből kigyűjtött leggyakrabban előforduló nevek, amint ez az alábbi táblából is látható, többnyire máshol is megtalálhatóak, ráadásul majdnem mindegyikük ún. „beszélő név” volt (*Tóth, Nagy, Kovács*). Közülük a tízféleképpen is fellelt, és harmadik legsűrűbben felbukkanó *Gyulai* családnév érdemel említést. Nem tartjuk kizártnak azt sem, hogy a leggyakoribbnak bizonyuló *Tóth* név valamiféle kapcsolatba hozható a században lezajlott nagymértékű bevándorlással, melyre vonatkozóan éppen arra nincsenek pontos források, hogy honnan érkeztek ide a betelepülők.

20. A leggyakrabban előforduló családnevek a halotti anyakönyvben, 1737–1799

Elfogadott családnév	Családnév-variánsok, illetve elírások az anyakönyvben	Előfordulási	
		száma	aránya (%)
Tóth	Tott, Tors, Toth, Tóta, Totyh	114	7,6
Nagy	Naggy,	79	5,3
Gyulai	Gyollaj, Gollaj, Gyallaj, Gylaj, Gyolaj, Gyolla, Gyollai, Gyollaj, Gyulaj, Gyullaj	75	5,0
Kovács	Kovác, Kovás,	53	3,5
Bozsó	Boso, Bosó,	39	2,6
Bakondi	–	33	2,2
Oláh	Olaj, Olasz, Ollej, Ollé, Ollo, Olló	30	2,0
Pásztor	–	28	1,9
Juhász	–	25	1,7
Kis	Kiss	25	1,7
Szabó	–	25	1,7
Varga	–	25	1,7
Márkus	Markos, Markus, Markó, Márki,	24	1,6
Dankó	Donkó	22	1,5
Jeső	Jesó	22	1,5
Menyhárt	Manyhárt, Menyihárd	21	1,4
Veres	Veress, Vers, Vörös, Weres, Weress	20	1,3

A házassági adatok alapján megnéztük azt is, hogy milyen családok között találunk „intenzívebb” egymás közötti házasodást. Bár tudjuk, hogy az azonos családnevek mögött tágabb, távoli rokonságban levő családok vannak, esetleg csak pusztán névrokonságról van szó, mégis úgy gondoltuk kirajzolódhat valamiféle kép a falu közösségét alkotó családok kapcsolódásairól. Az ábrában megjelenített leggyakoribb házasodási irányok valóban mutatnak némi tendenciát. Láthatjuk például adott cigánycsaládok belterjes házasodását, illetve két, kisebb család (*Márkus-Ungvári*) relatíve sűrűn előforduló „összeházasodását”. Ismétlődő családon belüli házasodást csak a két leggyakoribb nevű családon belül találtunk, itt már vélhetően csak névazonosságról lehet szó. A többi esetben is felvetődik ugyan, hogy a nagyobb házasságkötési esetszám valójában a névgyakoriságból fakad, ám nem zárható ki, hogy az adott időszakban bizonyos családok között ténylegesen volt olyan törekvés, hogy kapcsolataikat ezáltal is elmélyítsék.

XVII. A gyakoribb családi kapcsolatok az apa és az anya vezetékneve alapján, 1737–1799

- gyakoribb családi kapcsolatok, esetszámmal
- gyakoribb cigány családi kapcsolatok, esetszámmal
- ~~~~~ gyakoribb családi kapcsolatok csak két család között, esetszámmal
- gyakoribb egy családon belüli kapcsolatok, esetszámmal

A keresztnévek adományozásával kapcsolatosan azt tapasztaltuk, hogy a fiúknak sokkal változatosabban adtak nevet, másfélszer annyi fiú-, mint leánynevet regisztráltunk. Bár mindkét csoportban a hagyományosnak tekinthető nevek (*János, István, Mihály*, illetve *Erzsébet, Katalin, Anna*) voltak a leggyakoribbak, egészen különleges nevekre is akadt példa (*Alexius, Bartholomeus, Loránd*, illetve *Euxosia, Gertrúd, Skolasztika*). A leányoknál a gyakori nevek is „gyakoribbak” voltak, a három vezető keresztnév náluk 56 százalékban, míg a fiúknál 40 százalékban fordult elő. A legnépszerűbbnek bizonyult Erzsébet nevet a lányok majdnem egynegyede viselte, Jánosnak „csak” minden hatodik fiúgyermeket hívtak.

21. A születési anyakönyvben előforduló keresztnévek nemek szerint, 1737–1799

Fiúk keresztnéve	Előfordulások		Leányok keresztnéve	Előfordulások	
	száma	aránya (%)		száma	aránya (%)
János	235	16.33	Erzsébet	311	22.68
István	182	12.65	Katalin	235	17.14
Mihály	165	11.47	Anna	220	16.05
József	128	8.90	Borbála	133	9.70
Pál	111	7.71	Ilona	88	6.42
György	110	7.64	Judit	66	4.81
Márton	98	6.81	Rozália	39	2.84
András	73	5.07	Agnes	34	2.48
Mátvás	62	4.31	Dorottva	34	2.48
Ferenc	44	3.06	Mária	31	2.26
Gergely	33	2.29	Zsuzsanna	28	2.04
Imre	31	2.15	Magdolna	27	1.97
Adám	18	1.25	Julianna	26	1.90
Antal	15	1.04	Eva	23	1.68
Jakab	15	1.04	Veronika	14	1.02
Tamás	13	0.90	Klára	11	0.81
Ignác	10	0.69	Terézia	11	0.81
Péter	9	0.62	Sára	8	0.58
Sándor	9	0.62	Apollónia	5	0.36
László	7	0.49	Luca	4	0.30
Gábor	5	0.35	Margit	4	0.30
Miklós	5	0.35	Franciska	2	0.15
Béla	4	0.28	Angelika	1	0.07
Gáspár	4	0.28	Brigitta	1	0.07
Albert	3	0.21	Eszter	1	0.07
Benedek	3	0.21	Euxosia	1	0.07
Éliás	3	0.21	Gertrúd	1	0.07
Lőrinc	3	0.21	Johanna	1	0.07
Simon	3	0.21	Skolasztika	1	0.07
Ábel	2	0.14			
Balázs	2	0.14			
Bartholomeus	2	0.14			
Lajos	2	0.14			
Menyhért	2	0.14			
Alexius	1	0.07			
Agoston	1	0.07			
Dániel	1	0.07			
Dávid	1	0.07			
Gvula	1	0.07			
Loránd	1	0.07			
Sámuel	1	0.07			
Tádé	1	0.07			
Vince	1	0.07			
Zsigmond	1	0.07			
Ismeretlen	18	1.25	Ismeretlen	10	0.73
Összesen	1439	100.00	Összesen	1371	100.00

Még egy névadási érdekességet érdemes kiemelni. Számos alkalommal – a többgyermekes családok 30 százalékában – fordult elő, hogy egy későbbi gyermek egy korábbi keresztnévét – bizonyára annak halála miatt – megörökölte. Ez igen magas arány, figyelembe véve, hogy ez egyrészt csak ott valósulhatott meg, ahol valóban elhunyt az első adott nevű gyermek, másrészt pedig, hogy az érintett a családok egyharmadában ez a gyakorlat többször is előfordult. Ebben a faluban tehát ez már *szokásként* értelmezhető, olyannyira, hogy néha három, sőt négy gyermek is ugyanazt a nevet nyerte a keresztségben, vagyis a szerencsétlen szülők addig adták újra meg újra a meghalt gyermek nevét a következőnek, amíg az életben nem maradt, illetve amíg tehettek¹⁵. Ez azért is felettébb furcsa, mert sok más helyen ezzel éppen ellentétesen, kegyeleti okokból, vagy éppenséggel babonából („rossz előjel”) elzárkóztak az ismételt névadástól.

22. Több gyermeküket azonos névre keresztelő többgyermekes családok száma és aránya, 1737–1799

Azonos nevet kapott gyermekek a családban	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	Összesen	
	gyermekes családok száma												száma	aránya (%)
Nincsenek	202	90	40	34	17	5	2	3	–	–	–	–	393	69,9
Vannak	10	27	20	21	17	21	15	14	10	9	2	3	169	30,1
– éspedig:														
2	10	27	18	21	14	11	7	7	1	1	–	1	118	21,0
2+2	–	–	–	–	1	9	3	4	5	4	–	–	26	4,7
2+2+2	–	–	–	–	–	–	2	–	1	1	2	1	7	1,2
3	–	–	2	–	1	1	2	1	2	–	–	–	9	1,6
3+2	–	–	–	–	–	–	–	1	–	3	–	–	4	0,7
3+2+2	–	–	–	–	–	–	–	1	–	–	–	–	1	0,2
3+3+2	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	1	1	0,2
4	–	–	–	–	1	–	1	–	1	–	–	–	3	0,5
Összesen	212	117	60	55	34	26	17	17	10	9	2	3	562	100,0

Elképzelhető magyarázat lehet erre az is, hogy a szülők mindenképpen tovább kívánták örökíteni saját keresztnévüket. Megnéztük tehát, milyen arányban kapták a gyermekek a szüleik nevét. Ez meglehetősen gyakorinak tűnik, a születési bejegyzések 18 százalékában (a fiúknál 19, a leányoknál 17 százalék) fordult elő, hogy az egyik szülő és a gyermek azonos keresztnévvel szerepelt. Ha feltételezzük a korábban meghatározott négy körüli átlagos gyermekszámot,

¹⁵ Hallomásból tudjuk, hogy ez más vidékeken is szokás volt. Ott úgy tekintették, hogy a második gyermek „Isten ajándéka” az elhunyt első gyermek helyett, ezért kapta ugyanazt a keresztnévet.

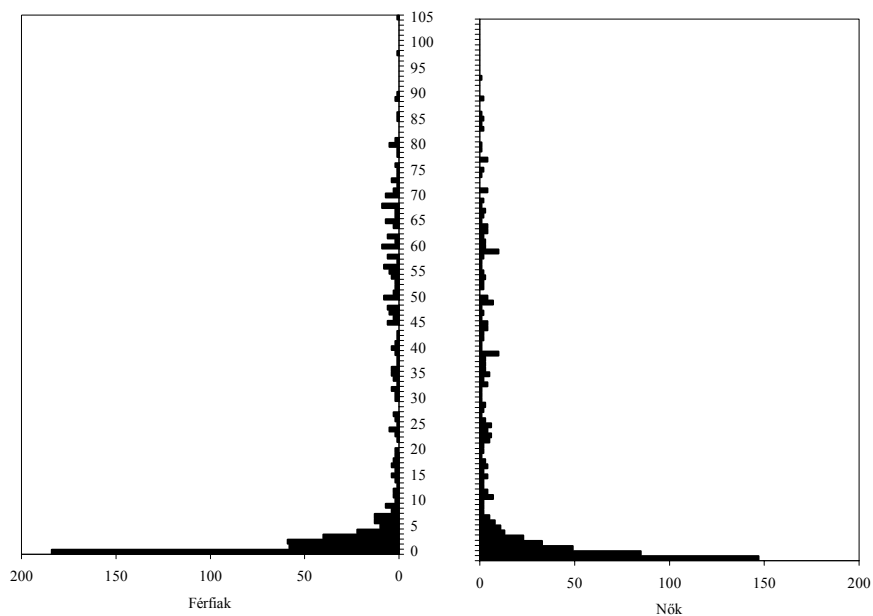
és látjuk, hogy minden ötödik, hatodik gyermek szülei nevét örökölte, elmondhatjuk, hogy ha nem is bevett szokásról, de legalábbis gyakori jelenségről beszélhetünk.

23. Anyakönyvben szereplő népmozgalmi események száma, 1737–1799*

Év	Születés				Halálozás				Házasságkötés
	férfi	nő	összesen	cigány	férfi	nő	összesen	cigány	
1737	11	10	21	5	–	–	–	–	–
1738	4	10	14	1	1	4	5	–	3
1739	12	4	16	2	2	2	4	–	4
1740	1	–	1	–	4	4	8	1	4
1741	16	10	26	3	7	7	14	–	2
1742	19	11	30	8	6	2	8	1	2
1743	12	12	24	2	5	10	15	4	10
1744	16	21	37	5	4	3	7	1	4
1745	21	17	38	2	6	3	9	1	3
1746	19	16	35	5	2	4	6	1	2
1747	30	15	45	5	3	6	9	5	3
1748	16	14	30	1	15	10	25	2	7
1749	21	23	44	6	8	10	18	1	1
1750	10	13	23	3	9	1	10	1	5
1751	21	22	43	5	4	2	6	–	6
1752	19	36	55	4	6	5	11	–	5
1753	18	22	40	2	1	1	2	–	–
1754	24	21	45	3	3	–	3	–	9
1755	18	23	41	3	4	1	5	–	6
1756	14	24	38	3	–	2	2	1	7
1757	25	22	47	3	–	–	–	–	9
1758	24	19	43	–	–	1	1	–	8
1759	16	19	35	2	–	1	1	–	5
1760	8	4	12	2	2	3	5	–	9
1761	25	18	43	8	5	3	8	1	10
1762	15	19	34	6	1	–	1	1	1
1763	17	18	35	5	1	6	7	–	9
1764	25	25	50	5	–	–	–	–	4
1765	13	12	25	1	–	3	3	–	6
1766	19	13	32	2	–	1	1	–	11
1767	22	23	45	2	11	12	23	3	11
1768	20	26	46	6	19	13	32	6	3
1769	21	24	45	5	17	12	29	2	4
1770	23	21	44	3	14	9	23	1	12
1771	21	20	41	4	13	11	24	1	15
1772	15	21	36	2	16	12	28	4	7
1773	24	24	48	5	33	30	63	8	9
1774	24	28	52	1	15	14	29	3	15
1775	21	14	35	3	7	7	14	–	7
1776	22	28	50	2	21	21	42	3	8
1777	23	31	54	1	3	14	17	2	7
1778	21	15	36	2	17	23	40	3	7
1779	28	32	60	1	17	16	33	–	12
1780	32	31	63	1	27	23	50	2	9
1781	23	28	51	3	9	13	22	–	5
1782	26	25	51	2	23	13	36	3	2
1783	32	28	60	5	31	27	58	1	10
1784	36	23	59	3	10	18	28	–	8
1785	23	27	50	1	17	16	33	–	7
1786	29	30	59	4	22	32	54	4	11
1787	35	28	63	7	16	14	30	–	13

Év	Születés				Halálozás				folytatás
	férfi	nő	összesen	cigány	férfi	nő	összesen	cigány	Házasságkötés
1788	34	41	75	3	19	33	52	1	15
1789	37	23	60	5	26	22	48	6	8
1790	42	27	69	4	24	17	41	5	6
1791	28	18	46	4	28	18	46	6	13
1792	33	42	75	6	14	10	24	1	12
1793	33	23	56	6	21	16	37	3	14
1794	28	31	59	2	42	30	72	4	10
1795	39	27	66	2	19	22	41	1	11
1796	28	28	56	2	16	9	25	–	18
1797	34	33	67	4	16	15	31	3	5
1798	25	17	42	1	21	15	36	3	17
1799	30	31	61	–	22	25	47	2	19
Összesen	1421	1361	2782	204	725	677	1402	102	485

* Halvaszületések nélkül.

XVIII. A férfiak és a nők halálozási gyakorisága életkor szerint, 1737–1799

IRODALOMJEGYZÉK

- Adatok Szolnok megye történetéből* 1989. II. kötet. Szolnok Megyei Levéltár, Szolnok.
- Andorka Rudolf 1981. A gyerekszám alakulásának társadalmi tényezői paraszti közösségekben (XVIII–XIX. század). *Ethnográfia*, XCII. évf. 1. sz. 94–110.
- Andorka Rudolf 1984. Pócsmegyer népesedési viszonyai 1744–1895. *Történeti Statisztikai Tanulmányok*, 5. sz. 39–68.
- Andorka Rudolf 1987. Adalékok az Ormánsági „egyke” történetéhez Vajszló és Besence református anyakönyveinek családrekonstrukciós vizsgálata alapján. *KSH NKI Történeti Demográfiai Füzetek*. 3. sz. 57–96.
- Andorka Rudolf 1988. A családrekonstrukciós vizsgálat módszerei. *KSH NKI Történeti Demográfiai Füzetek*. 4. sz.
- Benda Kálmán (főszerk.) 1982. *Magyarország történeti kronológiája 1526–1848*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Dányi Dezső – Dávid Zoltán 1960. *Az első magyarországi népszámlálás (1784–1787)*. Központi Statisztikai Hivatal Könyvtára – Művelődésügyi Minisztérium Levéltári Osztálya, Budapest.
- Ember Győző – Heckenast Gusztáv (főszerk.) 1989. *Magyarország története 1686–1790. 1–2*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Jász-Nagykun-Szolnok megye kézikönyve* 1998. Magyarország megyei kézikönyvei, 10. Ceba Kiadó.
- Klinger András (főszerk.) 1996. *Demográfia*. Központi Statisztikai Hivatal-ELTE Állam és Jogtudományi Kar, Statisztikai és Jogi Informatikai Tanszék, Budapest.
- Kozma István 2000. A névmagyarosítások története. *História*, 5–6. sz.
- Kovacsics József 1997. *Magyarország történeti demográfiája. Millecentenáriumi előadások*. Központi Statisztikai Hivatal, Budapest.
- Kovacsics József 1997. Magyarország népessége 1787-től 1870-ig. In Uő. (szerk.): *Magyarország történeti demográfiája. Millecentenáriumi előadások*. Központi Statisztikai Hivatal, Budapest, 249–268.
- P. Kovács Melinda (szerk.) 1998. *Magyarország történeti helységnévtára. Heves és Külső-Szolnok megye, a Jászság és a Nagykunság*. Központi Statisztikai Hivatal, Budapest.
- Szikszi Mihály Sándor – Tóth Árpád (szerk.) 1999. *Magyarország történeti statisztikai helységnévtára. 14. Jász-Nagykun-Szolnok megye*. Központi Statisztikai Hivatal, Budapest.

**HISTORICAL DEMOGRAPHY OF TISZABŐ VILLAGE ON THE
BASIS OF THE ROMAN-CATHOLIC PARISH REGISTERS
ELABORATED BY COMPUTER (1737–1799)**

Summary

The paper demonstrates a method of computer data-processing in the case of the historical demographic analysis of a small village that serves as an example for correcting birth, death and marriage registrations taken from parish registers and for easier, quicker and more efficient making of family leaves which are necessary for family reconstruction analysis. Such kinds of computer data-bases offer a much more complexity of demographic analysis. With the aid of them the development of infant and child mortality, the number and proportion of still born infants, that of twin births can be separately examined. In the case of fertility the number of births can be determined not only by families but women's all fertile life cycle can be followed up, thus one can sketch a more detailed picture of the development of child number.

Moreover, this method gives an opportunity for obtaining more information. The exact day of different demographic events can be determined with the aid of a computerised perpetual calendar (e. g. the day of marriages). The intervals between different demographic events can be very easily computed even in large numbers. Even special lists and tables can be easily made in order to follow up the customs of Christian name choosing or changes in forenames used in the given period.

Tables:

1. *Data concerning population development, 1548–1804*
(Before 1786: units of taxation or households, families, heads of tax paying households, in 1786 and 1804: number of the population)
2. *Estimation of the population number on the basis of the concerning data, 1548–1804*
3. *Data of Tiszabő village in the first population census, 1786*
Lateral text: Number of houses, Number of households, De jure population, Number of absent persons, Number of strangers, De facto population, Number of married males, Number of unmarried males, Number of males, Number of females, Of the males: priest, nobleman, office-holder, bourgeois, peasant, heir of bourgeois and peasants, cottar, other, soldier on furlough, offspring aged 1–12, offspring aged 13–17, total

4. *Data of population movement of Tiszabő in the year of the population census, 1786*
 Headings: Type of data, males, females, total
 Lateral text: Population number, Births, Births per 1000 inhabitants, Deaths, Deaths per 1000 inhabitants, Natural population growth, Natural population growth (‰)
5. *Number and distribution of live births and infant deaths by sexes, 1737–1799*
 Headings: Sex, Number and proportion (%) of live births, Number and proportion (%) of infant deaths, Number and proportion (%) of the fictive population aged 1
 Lateral text: male, female, total
6. *Births and infant mortality by ethnic groups, 1737–1799*
 Headings: non-gypsies, gypsies, total
 Lateral text: Number of live births, Number of infant deaths, Number of infant deaths per 1000 live births, Number of still-born infants, Number of still-born infants per 1000 live births
7. *Number and proportion of twin births, 1739–1799*
 Headings: Total of births, Number of twin births (two boys, two girls, boy-girl, total), Number of twin births per 1000 births (two boys, two girls, boy-girl, total)
8. *Number and proportion of illegitimate births by ethnic groups, 1737–1799*
 Headings: Non-gypsies, Gypsies, Total
 Lateral text: Number of live births, Number of illegitimate births, Number of illegitimate births per 1000 live births
9. *Number and proportion of marriages by marital status, 1737–1799*
 Headings: Marital status: Females, Males (number and proportion of bachelors, number and proportion of widowers) Total (number and proportion)
 Lateral text: Spinsters, Widows
10. *Number and proportion of marriages by the places of residence, 1737–1799*
 Headings: Place of Residence: Females, Males (Tiszabő, other-unknown – number and proportion), Total (number, proportion)
 Lateral text: Tiszabő, other-unknown, total
11. *Number and proportion of marriages by ethnic groups, 1737–1799*
 Headings: Ethnic group: Females, Males (non-gypsy, gypsy – number and proportion), Total (number, proportion)
 Lateral text: Non-gypsy, Gypsy, Total

12. *Mean and modal age at marriage by sex and marital status, 1782–1799*
 Headings: Sex, Marital status: Bachelor/spinster, Widower/widow, Total (mean and modal age)
 Lateral text: Males, Females, Difference
13. *Number of families by number of children, 1737–1799*
 Headings: Number of families of the given number of children, Total
 Lateral text: There is/isn't a marriage registration, Ethnicity: non-gypsy, gypsy, Total
14. *Number of mothers by number of children, 1737–1799*
 Headings: Number of mothers of the given number of children, Total
 Lateral text: There is/isn't a marriage registration, Ethnicity: non-gypsy, gypsy, Total
15. *Distribution of families and mothers by number of children and their mean number of children, 1737–1799*
 Headings: Proportion of families of the given number of children, Mean number of children, Proportion of mothers of the given number of children, Mean number of children
 Lateral text: There is/isn't a marriage registration, Ethnicity: non-gypsy, gypsy, Total
16. *Mean length of birth intervals in months in the families by birth order of their children, 1737–1799*
 Headings: Serial number of children, Mean
 Lateral text: There is/isn't a marriage registration, Ethnicity: not gypsy, gypsy, Total
 Note: 1. Mean length of the period between marriage and the birth of the first child, on the basis of the data of those couples whose date of marriage is known.
17. *Mean length of birth intervals in months in the families by number of children, 1737–1799*
 Headings: Families of the given number of children, Mean
 Lateral text: There is/isn't a marriage registration, Ethnicity: non-gypsy, gypsy, Total
 Note: 1. We don't examine here the mean length of the interval between marriage and first birth only taking into consideration the intervals between two following births.
18. *Mean length of birth intervals in months of mothers by number of children, 1737–1799*
 Headings: Mothers of the given number of children, Mean
 Lateral text: There is/isn't a marriage registration, Ethnicity: non-gypsy, gypsy, Mean length of fertility period (between two children, altogether)
 Total

Note: 1. We don't examine here the mean length of the interval between marriage and first birth only taking into consideration the intervals between two following births.

19. *Mean birth intervals in the families by number of children and birth order and fertility variables, 1737–1799*

Headings: Mean birth intervals, Families of the given number of children, Mean

Lateral text: Months by child number (1-13.), Mean length of fertility period (month): between two children, between the first and the last child, Mean value of the increase of mean length of fertility period: between the first and the last child, in the case of every following child, Relative intensity of fertility

Note: Mean value of the increase of mean length of fertility period: quotient of the mean length (in months) of the fertility period relating to the given child number and the mean number of months between the first and second or in the case of every following child between the former two children's births. The weighted average of the second value shows by how many months every following child birth increases the former fertility period independently of child number. If its value is 1 it means that in families of $x+1$ children $x+1$ children were born within the same length of time than in the families of x children x children did. If its value is 2 fertility period increases in direct ratio to child number.

Relative intensity of fertility: it resembles to the previous variable, but it expresses in percentage that comparing to the mean birth intervals of families of two children how many times quicker one birth follows the other in the case of families of given (more than two) number of children. 0% means that x children were born within the $x-1$ times longer period than in the families of two children two children did. 100% means that x children were born within a period of half a length than in the case of families of two children if their mothers had borne x children with the same mean birth intervals which were observed between their first two births.

20. *The most frequent family names in the death registers, 1737–1799*

Headings: Accepted form of family names, Family name variations and mistakes in the death register, Number and proportion (%) of their occurrences

21. *Christian names occurred in the birth register by sex, 1737–1799*

Headings: Christian names of the boys, Number and proportion of their occurrences, Christian names of the girls, Number and proportion of their occurrences

22. *Number and proportion of families of several children with same Christian names of some of their children*

Headings: Children with the same Christian names in the families, Number of families of the given number of children, Total (number and proportion)

Lateral text: There are/aren't, Total

23. *Number of events in the parish registers, 1737–1799*

Headings: Year, Births (male, female, total, gypsy), Deaths (male, female, total, gypsy), Marriages

Note: Without still-born children

Figures:

I. Estimated number of population in Tiszabő, 1500–1800

II. Number of births, deaths and marriages in the parish registers of Tiszabő, 1737–1799

From above: Births, deaths, marriages

III. Ethnic distribution of population, 1737–1799 (%)

Lateral text (from above): Births, Deaths, Marriages, Families, Mothers, Estimated population

Below: Gypsy, From mixed marriages, Non-gypsy

IV. Distribution of births by sex, 1737–1799 (%)

Lateral text: Live births, still-born infants

Below: Male, Female, Unknown

V. Distribution of the infant deaths by age groups and sex, 1737–1799 (%)

Lateral text: Male, Female, Unknown, Total

Below: 0–6 days old, 7–27 days old, 1–5 months old, 6–11 months old

VI. Distribution of conceptions and births by months, 1737–1799

VII. Male and female deaths by age groups, 1767–1799

Age groups: above 60, aged 30–59, aged 10–29, aged 5–9, aged 1–4, under 1 year of age

VIII. Distribution of deaths by ethnic groups, 1767–1799

Non-gypsy, Gypsy (%)

Age groups: above 60, aged 30–59, aged 10–29, aged 5–9, aged 1–4, under 1 year of age

IX. Frequency of male and female deaths in age group 15–49 (fertile age of women), 1767–1799

Female, Male

Below: years of age

- X. Male and female life expectancy and mean age of dying at given age, 1767–1799*
Below: Mean age of dying, life expectancy, given age
- XI. Number of deaths by months compared to that of births, 1767–1799*
- XII. Number of marriages by months, 1737–1799*
- XIII. Number of marriages by the days of the week, 1737–1799*
Below: Monday, Tuesday, Wednesday, Thursday, Friday, Saturday, Sunday
- XIV. Frequency of ages at marriage, 1782–1799*
Men, Women
- XV. Frequency of age differences between partners in marriage, 1782–1799*
Woman is older (4,5%), Man is older (95,5%)
- XVI. Mean intervals between the birth of the previous child and the conception of the next child in families of several children and in the case of mothers of several children by the number of their children, 1737–1799*
Families, Mothers
Lateral text: Months
Below: Number of children
- XVII. More frequent relations between families on the basis of the family names of the fathers and mothers, 1737–1799*
Below: More frequent family relations with number, More frequent relations of gypsy families with number, More frequent relations between only two families with number, More frequent relations within one family with number
- XVIII. Frequency of male and female deaths by years of age, 1737–1799*